

Masterthesis

13 Juni 2008

Politiek vertrouwen in Oost- en West- Europa

Een vergelijking van de determinanten van politiek vertrouwen in West- Europese democratieën en Post-communistische landen in Centraal- en Oost- Europa.

Jessica Weterings

Scriptiebegeleider: dr. L. Halman

Email- adres: J.weterings@uvt.nl

Studentnummer: 904361

INHOUDSOPGAVE:

SAMENVATTING:	3
HOOFDSTUK 1: INLEIDING EN RELEVANTIE	
1.1 Inleiding: Politiek vertrouwen in Oost- en West Europa	4-5
1.2 Wat is politiek vertrouwen en waarom is het zo belangrijk voor een democratie?	6-7
1.3 Wat is er in de literatuur bekend?	7-13
1.4 Onderzoeksvragen	13-14
HOOFDSTUK 2: THEORIE EN HYPOTHESEN	
2.1: Sociaal- psychologische theorieën	15-17
2.2: Sociaal- culturele theorieën	17-20
2.3: Rationele keuzetheorie en de invloed van prestaties van de politiek	20-25
2.4: Post- Communisme	25-29
2.5: Conceptueel model	30
HOOFDSTUK 3: DATA EN OPERATIONALISERINGEN	
3.1: Dataset	31-32
3.2: Operationalisering	33-38
3.3: Analyse strategie	38-39
HOOFDSTUK 4: RESULTATEN	
4.1: Beschrijvende analyses	40-44
4.2: Bi- variatie analyses voor Oost- en West-Europa	45-55
4.3: Multi- variatie analyses voor Oost- en West-Europa	56-61
HOOFDSTUK 5: CONCLUSIES	
5.1: Conclusie	62-65
5.2: Discussie	65-66
LITERATUURLIJST:	68-71
BIJLAGEN:	72-82

SAMENVATTING:

In deze Master Thesis wordt verslag gedaan van mijn onderzoek naar politiek vertrouwen in Oost- en West- Europa. Er is gebruik gemaakt van data afkomstig uit de tweede ronde van het European Social Survey (2004). Allereerst is gekeken in hoeverre er een verschil bestaat tussen de Oost- en de West- Europeanen in de mate waarin zij de politieke instituties vertrouwen. De resultaten tonen aan dat men in het Westen significant meer vertrouwen heeft in de politiek dan in het Oosten. Vervolgens zijn een aantal suggesties gegeven voor verschillen tussen individuen in de mate waarin zij de politiek vertrouwen, zowel op micro- als op macro-niveau. Deze verklaringen zijn afgeleid uit de rationele keuzetheorie, de sociaal- psychologische theorie en sociaal- culturele theorieën. Ten slotte is gekeken in hoeverre de effecten van de onderzochte determinanten in sterkte verschillen tussen Oost- en West- Europa. Er is gebruik gemaakt van Multi-variate OLS- regressie analyses. Uit de resultaten blijkt dat zowel in Oost- als in West- Europa de micro- verklaringen belangrijker zijn dan de macro- verklaringen. Toch hebben de macro- verklaringen in Oost- Europa ook een prominente rol. Verder blijken welvaartsstijging en werkloosheidsdaling in Oost- Europa meer bij te dragen aan het politieke vertrouwen dan in West- Europa. Sociaal- psychologische- en sociaal culturele verklaringen zijn nagenoeg even belangrijk in het Oosten als in het Westen.

HOOFDSTUK 1: INLEIDING EN RELEVANTIE

1.1: Inleiding; Politiek vertrouwen in Oost- en West Europa

Het onderwerp van deze scriptie is *vertrouwen in politieke instituties* in zowel Oost- als West Europa. Met name in de Verenigde Staten, maar zeker ook in Europa is er een discussie gaande met betrekking tot afnemend politiek vertrouwen. Dekker en van der Meer (2004) tonen aan dat in 1997 41% van de Nederlanders vertrouwen had in politieke partijen. In 2004 is dit nog slechts 28%. ‘Herstel van vertrouwen’ staat hoog op de agenda van de kabinetten Balkenende: “Het kabinetsbeleid zal gericht moeten zijn op herstel van vertrouwen: Het vertrouwen van burgers in het functioneren van de overheid en de collectieve voorzieningen.” (Regeerakkoord 2002- 2006). Ook in Duitsland treffen de auteurs een vergelijkbare daling aan, evenals in België en Engeland. In 1997 stelt Bill Bradley (lid van de Senaat in de Verenigde Staten) het volgende: “Citizens affected by the choices we have to make about spending and regulation simply don’t trust that the choice was made fairly or independently, or in some cases, even democratically. Voters distrust government so deeply and so consistently that they are not willing to accept the results of virtually any decision made by the political process”. (Dalton, 2004: 2; Bradley 1997: 5-6). Amerikaanse sociologen/ politicologen als Francis Fukuyama en Robert Putnam waarschuwen voor de verstrekkende gevolgen die deze ‘vertrouwenscrisis’ met zich mee zou brengen, maar hierover later meer.

De Westerse politici staan niet alleen in hun zorgen over het vertrouwen in de politieke instituties. In de voormalig communistische landen in Oost en Centraal Europa hebben de burgers goede redenen om de politiek niet te vertrouwen. Immers de meesten van hen hebben hun hele leven onder een autoritair regime geleefd, waarbij het gebruikelijk was dat individuele belangen werden onderworpen aan die van de staat en de Communistische Partij (Mishler & Rose, 1997). Ook was er vaak sprake van onderdrukking en corruptie binnen de politiek. De communistische systemen brachten wel een aantal burgerinstituties voort zoals de Partij, de vakbonden en de Communistische Jongerenbeweging, die de civil society zouden vertegenwoordigen, maar in werkelijkheid waren zij gewoon een onderdeel van het staatsapparaat (Mishler & Rose, 1997). Participatie door burgers gebeurde meestal niet eens op vrijwillige basis. Men werd gedwongen om betrokkenheid te tonen en men diende zich te conformeren aan de belangen en ideeën van de staat. Juknevicius en Savicka (2003: 129) schrijven hierover het volgende: “Numerous commentators have claimed that under communism “civil society ---

everything which fills the gap between the individual and State --- ceased to exist.” Hence, civic action could survive only on the margins of society (for instance, in the case of opposition associations).” Het gevolg van dit alles was dat burgers juist vervreemdden van het communistische regime en het vertrouwen in de politieke instituties was dan ook laag. Rond het midden van de jaren tachtig besepte men dat de oude vorm van het communisme had gefaald. Het volk werd onderdrukt, vrije meningsuiting bestond niet en het ging economisch erg slecht al vanaf de jaren 70. In 1989, het jaar van de revoluties, werden bijna alle communistische regimes van de voormalige Oostbloklanden omvergeworpen. Natuurlijk laat het verleden zijn sporen na, maar de onderdrukking van toen is inmiddels afgelopen. Dit zou op zichzelf kunnen zorgen dat het heersende wantrouwen met betrekking tot politieke instituties wordt getemperd (Mishler & Rose, 1997). Toch bestaat ook de mogelijkheid dat mensen misschien teleurgesteld zijn door het nieuwe democratische regime. In sommige landen blijft de economische ontwikkeling erg achter terwijl ze met mooie beloftes van het communisme zijn bevrijd. Economische ontwikkeling is wel een voorwaarde voor het verkrijgen van een democratie. Andersom gaat dit echter niet op. Voor het bewerkstelligen van economische ontwikkeling is niet per se deze staatsvorm nodig. Als mensen honger hebben, zal men niet zo veel waarde hechten aan een goed functionerende democratie.

Kortom, enerzijds zal de mate waarin deze burgers vertrouwen hebben in de politiek nog voor een deel samenhangen met de erfenis uit het verleden, maar anderzijds bestaat het nieuwe regime al lang genoeg waardoor burgers in staat zouden moeten kunnen zijn om te differentiëren tussen de huidige instituties en die van vroeger. Voor het goed functioneren van de democratie in deze Post- Communistische landen is ook daar vertrouwen in politieke instituties van essentieel belang.

Uit het voorgaande komt naar voren dat de geschiedenis van de Nieuwe democratieën in grote mate verschilt van die van de Westerse democratieën, die al langer bestaan en waar nauwelijks sprake is geweest van corruptie en onderdrukking. Er zijn dan ook goede redenen om eens nader te onderzoeken of de effecten van de determinanten die in de literatuur verantwoordelijk worden gehouden voor de verschillen tussen individuen in politiek vertrouwen, mogelijk in sterkte verschillen voor mensen uit West- Europa en Oost-Europa. De probleemstelling die ik in deze scriptie zal trachten te beantwoorden luidt: *In hoeverre is er sprake van verschillen tussen inwoners van Oost- Europa en inwoners van de West- Europese democratieën in de mate waarin zij de politieke instituties vertrouwen*

en in hoeverre verschillen de effecten van verschillende determinanten tussen Oost- en West-Europa?

1.2: Wat is politiek vertrouwen en waarom is het zo belangrijk voor een democratie?

Vertrouwen heeft in het dagelijkse spraakgebruik vele verschillende betekenissen. De ene keer gaat het om berekenbaarheid of voorspelbaarheid (Dekker, 2006). Je kunt er bijvoorbeeld op vertrouwen dat na regen zonneshijn komt en dat als je slecht leert, je slechte punten haalt. Soms gaat vertrouwen over betrouwbaarheid of eerlijkheid. Je mag er op vertrouwen dat iemand je geheimen niet doorverteld of dat hij/zij de waarheid spreekt. Hieruit komt naar voren dat het begrip ‘vertrouwen’ niet in één betekenis te vangen is. Ook binnen de literatuur kom je verschillende definities tegen. Akkerman (2006) stelt het volgende over vertrouwen: “Vertrouwen heeft betrekking op een houding die van pas kan komen als we onzeker zijn over het gedrag van anderen.” Binnen deze definitie staat ‘onzekerheid’ centraal. Een andere definitie voor vertrouwen werd gegeven door Sztompka (1999). Hij stelt dat vertrouwen een gok is die je neemt met betrekking tot de onzekere toekomstige reactie van een ander. In deze scriptie gaat het om vertrouwen in politieke instituties. Onder politieke instituties wordt in dit geval verstaan: politici, het parlement en politieke partijen.

Een belangrijke voorwaarde voor een succesvolle democratie is dat zij het vertrouwen geniet van haar burgers (Dalton, 2004; Lühiste, 2006, Mishler & Rose, 1997/2001). Wanneer het in de politiek niet zou draaien om vertrouwen, zou het draaien om macht. Machiavelli, een Italiaanse politicus en filosoof uit het eind van de 15^e eeuw, leerde bijvoorbeeld dat een goede politicus hoogstens betrouwbaarheid voorwendt en altijd bereid moet zijn om beloften te breken en geweld te gebruiken (Akkerman, 2006). Als men de macht heeft om gedrag af te dwingen, is vertrouwen volgens hem onnodig. In een democratie overheerst echter het argument dat macht het beste gespreid kan worden. Macht van de staat in de vorm van toezicht en sancties dwingen iedereen, behalve de staat zelf, om zich aan de regels te houden. In dat geval is deze staat in staat om onheil uit te roepen over het volk, zonder daarvoor zelf gestraft te worden. Daarom dient overheidsmacht te worden beperkt en dit is mogelijk door middel van spreiding van de macht (Akkerman, 2006). Spreiding van macht vergt vertrouwen omdat dit de regering de mogelijkheid verschaft om beslissingen te nemen zonder dwang te hoeven uitoefenen of toestemming te vragen aan het volk.

Het onderwerp politiek vertrouwen kent verder een directe link met het binnen de sociologie bekende ‘cohesieprobleem’ wat betrekking heeft op de mate van samenhang die samenlevingen vertonen. De leden van een samenleving kunnen een hechte band vormen of als los zand aan elkaar hangen. Het cohesieprobleem handelt onder andere over de vraag waarom een samenleving niet uiteenvalt in elkaar bestrijdende onderdelen. Het begrip vertrouwen zou je kunnen zien als één van de sterkste schakels binnen deze discussie. Vertrouwen is nodig om een zekere samenhang, maar ook orde te realiseren tussen individuen die op een vreedzame manier willen samenleven. Binnen het cohesieprobleem speelt ook vaak de vraag hoe groot de samenhang tussen groepen individuen nou precies is. Vertrouwen zou je kunnen zien als een soort van maatstaf hiervoor.

Daarnaast zorgt vertrouwen er voor dat lange termijn belangen makkelijker kunnen worden nagestreefd (Mishler & Rose, 2001). Een voorbeeld hiervan tref je wanneer er sprake is van sterke inflatie in een land. Op dat moment is het van belang dat burgers genoeg vertrouwen hebben in de politieke (en economische) instituties en dat zij tijdelijke achteruitgang accepteren in ruil voor de belofte van de regering dat het in de toekomst beter zal gaan. Men dient dan een gok te nemen met betrekking tot de onzekere toekomstige reactie van de ander, in dit geval dus de regering of de politiek. Ook de bekende Amerikaanse politicoloog Fukuyama (1995) benadrukt het economisch maatschappelijke belang van vertrouwen sterk. Volgens hem is vertrouwen bevorderlijk voor de economie. Daar waar mensen vertrouwen hebben in andere mensen en men er dus van op aan kan dat de andere doet wat hij zegt, zijn contracten overbodig en verlopen transacties makkelijker hetgeen weer bevorderlijk is voor de economische ontwikkeling.

Naast vertrouwen is ook een gezonde dosis wantrouwen een vereiste (Akkerman, 2006). Immers wanneer alle burgers de regering blindelings vertrouwen en niet kritisch zijn, kan de regering ongestoord doen wat ze wil en dit is geen uitgangspunt wat past bij een democratisch regime. Burgers hebben onder andere als taak om de politieke instituties te controleren en misstanden aan de kaak te stellen. Omdat de macht van de regering door burgers gezien kan worden als een belemmering voor de individuele vrijheid en welvaart, is er geen enkele regering die ook daadwerkelijk absoluut vertrouwen geniet (Lühiste, 2006).

1.3: Wat is er in de literatuur bekend?

Door de jaren heen heeft ‘vertrouwen in politieke instituties’ al veel aandacht gekregen in tal van wetenschappelijke studies. In deze paragraaf zal een kort chronologisch literatuuronderzoek worden geschetst om aan te geven wat er al bekend is over dit onderwerp. Vervolgens zullen de deelvragen worden gepresenteerd aan de hand waarvan de probleemstelling die in deze scriptie centraal staat, zal worden beantwoord.

We beginnen in 1997. Mishler & Rose doen dan een uitgebreid onderzoek naar vertrouwen, wantrouwen en scepticisme in politieke instituties in Post- Communistische samenlevingen. Er wordt in deze studie gebruik gemaakt van data van de New Democracies Barometer (NDB) uit 1994 om de determinantenstructuur van politiek vertrouwen nader te beschouwen. Dit onderzoek heeft betrekking op negen landen in Oost- en Centraal- Europa. Allereerst wordt per land beschreven in hoeverre er sprake is van vertrouwen in politieke- en sociale instituties. Vervolgens wordt getracht, voor zover dat mogelijk is, om een vergelijking te maken tussen vertrouwen in politieke instituties in Post- Communistisch Europa en de West- Europese democratieën. Hiervoor wordt naast de NDB- data ook gebruik gemaakt van data van de European Values Study en de World Values Survey (1990). De volgende stap betreft het toetsen van mogelijke verklaringen voor verschillen in de mate waarin individuen de politieke instituties vertrouwen. Dit onderdeel van de studie heeft dan weer slechts betrekking op de Oost- en Centraal Europese landen. Er wordt eerst nagegaan of de ‘erfenis’ van het communisme mede bepalend is voor verschillen in vertrouwen. Daarnaast wordt gekeken naar de invloed van achtergrond karakteristieken als leeftijd, opleidingsniveau en geslacht. Ook verwachten de auteurs dat burgers zich laten beïnvloeden door de politieke- en economische prestaties die de regering levert, wanneer zij een keuze maken of ze de politieke instituties wel- of geen vertrouwen gunnen. Wanneer politieke instituties goed presteren in de ogen van het volk, zullen zij ook meer vertrouwen genieten.

Uit de resultaten komt naar voren dat er grote verschillen zijn tussen vertrouwen in de Post- Communistische landen en in West- Europa. Het vertrouwenspeil blijkt voor elke genoemde institutie (politie, rechtssysteem, leger, parlement, ambtenaren en vakbonden) hoger in West- Europa. Alleen met betrekking tot vertrouwen in het leger is het verschil slechts miniem. Echter het nadeel van dit onderzoek is dat er gebruik wordt gemaakt van twee datasets. De data van de Westerse democratieën is afkomstig van de European Values Study en World Values Survey uit 1990 en de data van de Nieuwe Democratieën is afkomstig van de New Democracies Barometer (1994). Dit maakt de

resultaten moeilijk vergelijkbaar omdat de vragen over vertrouwen in beide surveys van elkaar verschillen. Het opvallendste resultaat uit dit onderzoek met betrekking tot de determinantenstructuur van vertrouwen in politieke instituties in Oost- en Centraal Europa, is dat maar liefst 19,1 % van de variatie in politiek vertrouwen wordt veroorzaakt door de evaluaties van de economische prestaties. Wanneer burgers dus gaan besluiten of ze de politiek wel- of niet vertrouwen kijken zij vaak naar hoe de politiek gepresteerd heeft op economisch gebied. Ook prestaties op politiek gebied blijken sterk van invloed op politiek vertrouwen. 7.6% van de variantie wordt hierdoor verklaard.

In 2001 doen Mishler & Rose wederom onderzoek naar politiek vertrouwen. Dit maal richten zij zich uitsluitend op Post- Communistische samenlevingen en laten hiermee een vergelijking met West- Europa achterwegen. Een ander belangrijk verschil met hun voorgaande onderzoek is dat zij hier een duidelijk onderscheid maken tussen twee rivaliserende theorieën die zij op houdbaarheid toetsen, te weten culturele theorieën en institutionele theorieën. Binnen de culturele theorieën wordt vertrouwen gezien als exogeen. Het is een karaktereigenschap die iedereen (meestal in zijn jeugd) krijgt aangeleerd. De aanname luidt hierbij dat naarmate men meer vertrouwen heeft in zijn medemens, des te meer vertrouwen men zal hebben in politieke instituties. Daarnaast stellen 'sociaal kapitaalsociologen' als Putnam (1993, 1995, 2000) dat mensen die elkaar vertrouwen eerder zullen samenwerken en formele- en informele verbanden vormen zoals koren, bowlingclubjes of vrijwilligersorganisaties. Hiermee vormen deze een basis voor netwerken van instituties die nodig zijn voor een representatieve regering gebaseerd op vertrouwen. Putnam noemt dit het zogenaamde spill-overeffect van sociaal kapitaal naar politiek kapitaal. Binnen de institutionele theorie ligt de nadruk op de politieke- of economische prestaties. Deze theorie werd ook getoetst in 1997 door Mishler & Rose. De resultaten wijzen er op dat inwoners van de Post- Communistische landen zich eerder laten leiden door de prestaties van de regering en de politiek wanneer zij een keuze maken of zij de politiek wel- of niet vertrouwen. Er wordt geen bewijs gevonden voor de culturele verklaringen.

Miller & Listhaug (2004) deden ook onderzoek naar vertrouwen in politieke instituties. Bij deze studie ligt de focus op het verband tussen politieke prestaties en politiek vertrouwen. Er is gebruik gemaakt van data van onder andere de European Values Study en de World Values Survey, Noorse, Zweedse en Amerikaanse verkiezingsstudies en daarnaast ook van surveys van the Iowa Social Science Institute (ISSI) uit de V.S, Oekraïne en Litouwen. Allereerst is gezocht naar de directe link tussen onder andere inflatie,

werkloosheid en financieringtekorten met politiek vertrouwen. Vervolgens werd er gekeken naar de rol die verwachtingen spelen wanneer burgers de regering evalueren, en of een (eventueel negatieve) evaluatie leidt tot wantrouwen van politieke instituties. Uit de resultaten van het onderzoek komt naar voren dat wantrouwen van burgers in de regering samengaat met (misschien wel t ) hoge verwachtingen van de prestaties. Miller & Listhaug concluderen hier uit dat het temperen van de hoge verwachtingen van het publiek een mogelijke oplossing is voor het verminderde vertrouwen. Daarnaast blijkt dat het niet alleen de economische prestaties zijn die invloed hebben op het vertrouwenspeil. Burgers verwachten ook van de regering dat zij beslissingen neemt die niet in het voor- of nadeel zijn van bepaalde groepen. Verder verlangt men dat politici eerlijk en efficiënt te werk gaan. Een tweede oplossing voor het tegengaan van politiek wantrouwen zoeken de auteurs dan ook aan de kant van de regering en de politiek zelf. Betere prestaties zullen leiden tot meer vertrouwen. Dit lijkt een sluitende conclusie. Echter deze studie is enkel gericht op de invloed van prestaties op politiek vertrouwen. Mogelijke andere verklaringen die bijvoorbeeld te maken hebben met culturele verschillen of sociaal kapitaal worden buiten beschouwing gelaten. Daarom is dit onderzoek enigszins eenzijdig te noemen.

In 2004 doet ook Dalton een uitgebreid onderzoek naar de determinanten van politiek vertrouwen. Hij maakt hierbij gebruik van data van het World Values Survey (1995-98). Zijn eerste verklaringen hebben wederom te maken met prestaties. Wanneer de prestaties van de regering door de burgers goed worden geëvalueerd, zou deze regering ook meer steun en vertrouwen genieten. Een andere door Dalton (2004) genoemde verklaring voor verschillen in politiek vertrouwen betreft waardeverandering. Als gevolg van postmodernisering zouden individuen een steeds grotere nadruk leggen op individueel welzijn, persoonlijke autonomie en zelfontplooiing. Een gevolg hiervan zou zijn dat gevestigde autoriteiten minder als vanzelfsprekend worden gezien en aan autoriteit inboeten. Daardoor zouden politieke instituties ook minder steun en vertrouwen genieten van hun burgers. Ten slotte kijkt hij, evenals Mishler en Rose (1997) naar het belang van sociaal kapitaal. Geïnvolveerdheid in de samenleving zou een hogere mate van vertrouwen in de samenleving genereren en daarnaast ook leiden tot meer steun voor de politieke instituties.

De resultaten van zijn onderzoek tonen aan dat de prestaties van de regering (met name de financiële) een belangrijke determinant zijn voor politieke steun. Dit resultaat komt sterk overeen met dat uit voorgaande onderzoeken van Mishler & Rose (1997, 2001) en Miller & Listhaug (2004). Ook sociaal kapitaal blijkt van positieve invloed. Dit is in tegenspraak met

de resultaten van Mishler & Rose (1997). Mogelijkerwijs wordt dit veroorzaakt door het feit dat Mishler & Rose onderzoek deden naar vertrouwen in politieke instituties in Post-Communistische samenlevingen en het onderzoek van Dalton (2004) richt zich op de ontwikkelde industriële democratieën. Wanneer naar het effect van postmaterialisme wordt gekeken, blijkt dat postmaterialisten sceptischer zijn ten opzichte van politieke partijen en politici. Daarentegen steunen zij de democratische ‘geloofsovertuiging’ sterk. In deze studie worden vele mogelijke oorzaken onder de loep genomen voor verschillen tussen individuen in de mate waarin zij de politiek steunen. Het onderzoek heeft betrekking op vijf West- Europese landen, Australië, Japan en de Verenigde Staten. Hiermee legt Dalton dus de nadruk op de ontwikkelde industriële democratieën. In deze scriptie zullen ook de Oost-Europese Nieuwe democratieën een prominente rol krijgen en we zullen nagaan of zijn genoemde verklaringen ook opgaan in deze Post- Communistische landen.

Lühiste (2006) deed onderzoek naar politiek vertrouwen, dit keer in de Baltische Staten (Estland, Letland en Litouwen). Hij maakt hierbij gebruik van data afkomstig uit de New Baltic Barometer (2001). Twee rivaliserende theorieën met betrekking tot vertrouwen in politieke instituties worden getoetst op hun houdbaarheid. De eerste noemt hij de prestatie-theorie, die in voorgaand beschreven onderzoeken al menigmaal is genoemd. Daarnaast toetst hij ook een tweede theorie die een culturele insteek kent en die evenals in de onderzoeken van Mishler & Rose (2001) en Dalton (2004) te maken heeft met sociaal kapitaal. Vertrouwen in anderen en het zogenaamde spill-over effect hiervan in politiek vertrouwen heeft veel aandacht gekregen binnen de literatuur (Putnam, 1992, 2000). Volgens deze uitleg zullen mensen die anderen vertrouwen en samenwerken met anderen, meer vertrouwen hebben in politieke instituties.

De empirische resultaten tonen aan dat zowel de evaluatie van de economische- en politieke prestaties als de mate waarin men sociaal kapitaal bezit, mede bepaalt of iemand de politieke instituties wel- of niet vertrouwd. Deze studie richt zich uitsluitend op micro-verklaringen. Er wordt dus enkel gebruik gemaakt van survey data op individueel niveau. Echter mensen wonen niet in een isolement, maar in een samenleving met specifieke kenmerken. Het is te verwachten dat die kenmerken ook deels bepalen in hoeverre mensen de politiek vertrouwen.

Een enigszins opvallende studie met betrekking tot het onderwerp betreft die van Kim (2005). Hij doet onderzoek naar de relatie tussen sociaal kapitaal en politiek vertrouwen in Zuid- Korea. Er wordt gebruik gemaakt van data van het ‘World Resarch’ (2001). Het betreft een steekproef van 1500 Zuid- Koreanen. Uit de resultaten komt naar

voren dat maatschappelijke (sociale) participatie, gemeten aan de hand van deelname aan sociale activiteiten en vertrouwen in anderen, juist leidt tot *minder* vertrouwen in politieke instituties. Kim geeft hiervoor de volgende verklaring: Juist omdat mensen die actief participeren in de samenleving meer informatie ontvangen over deze samenleving, bestaat de mogelijkheid dat zij ook eerder negatieve informatie ontvangen en discussiëren over nationale problemen. Hierbij valt te denken aan inflatie, werkloosheid, armoede of corruptie. Dit zou leiden tot een negatieve perceptie van de politiek, die samengaat met verminderd vertrouwen in de politieke instituties. Verder bleek ook dat de negatieve relatie tussen sociaal vertrouwen en politiek vertrouwen werd gemedieerd door individuele percepties van de politieke prestaties van deze politieke instituties. Ook al heeft deze studie slechts betrekking op Zuid- Korea, een interessante les hieruit is dat het spill-overeffect van sociaal kapitaal naar ‘politiëkapitaal’/ politiekvertrouwen mogelijk slechts plaatsvindt onder de voorwaarde dat de burgers de politieke prestaties op een positieve manier evalueren. Vermoedelijk is dit dan ook de reden dat Dalton (2004) wel bewijs vond voor de sociaal kapitaal theorie, gezien hij onderzoek deed in sterk geïndustrialiseerde landen en Mishler & Rose (2001) niet. Hun onderzoek richtte zich namelijk op de post-communistische landen in Oost- en Centraal Europa waar de politieke prestaties toch vaak achterblijven bij die van de Westerse landen.

Volgens Halman (2006) zijn er aanzienlijke verschillen in de mate waarin Europeanen de politiek vertrouwen. In zijn onderzoek werd gebruik gemaakt van data van de European Values Study uit 1999. Zijn analyses hebben betrekking op 33 Europese landen. Ondanks de daling behoort Nederland tot de koplopers in politiek vertrouwen in vergelijking met de rest van Europa. Alleen in IJsland en Luxemburg blijkt het vertrouwen in het parlement hoger. Anderzijds is het vertrouwen in het parlement erg laag te noemen in Turkije, Litouwen, Tsjechië, Roemenie en Rusland. Halman wijst hier op een Oost- West scheiding met een hoger vertrouwen in het parlement in het (Noord-) Westen van Europa en een geringer vertrouwen in Centraal- en Oost Europa. Deze tweedeling blijkt echter veel minder goed zichtbaar voor wat betreft vertrouwen in overheidsinstellingen, hoewel ook hier Bulgarije, Litouwen en Tsjechië laag scoren.

In Halman’s onderzoek zijn een aantal verklaringen zowel op micro- als op macroniveau getoetst voor het gevonden verschil in vertrouwen. Persoonskenmerken als leeftijd en opleidingsniveau blijken hierin van essentieel belang. Ouderen en laag opgeleiden blijken meer vertrouwen te hebben dan jongeren en hoog opgeleiden. Ook blijken het oordeel over het functioneren van het politieke systeem en het oordeel over hoe

het land wordt bestuurd belangrijke voorspellers te zijn. Wanneer het gevoerde politieke beleid positief wordt beoordeeld, is vaak ook het vertrouwen in de politiek groter. Daarnaast spelen mediagebruik, politieke interesse en postmodernisme een grote rol. Mediagebruik blijkt tegen de verwachtingen in een positief effect te hebben op het vertrouwen in het parlement. Politieke interesse blijkt ook te zorgen voor meer vertrouwen in de politiek. Postmaterialistische waarden blijken van negatieve invloed op politiek vertrouwen. Echter het nadeel van dit onderzoek is dat de verklaringen niet afzonderlijk zijn getoetst voor Post- Communistische landen en voor West- Europese democratieën. In dat opzicht zal mijn studie een aanvulling zijn en wellicht nieuwe inzichten opleveren.

1.4: Onderzoeksvragen

Allereerst zal in deze scriptie worden gekeken in hoeverre er sprake is van verschillen tussen inwoners van de Oost- Europese landen met een communistisch verleden en van de Westerse- democratieën in de mate waarin zij politieke instituties vertrouwen. Voorgaande onderzoeken richtten zich zowel in hun beschrijvende analyses als in hun toetsende analyses met name op òfwel de voormalig communistische landen (Lühiste, 2006; Mishler & Rose, 2001, Kim, 2005) òfwel op de Westerse democratieën (Dalton, 2004, Miller & Listhaug, 2004). Slechts twee studies vergelijken de mate van politiek vertrouwen tussen Oost- en West- Europa. Dit is ten eerste de studie van Mishler & Rose (1997). Echter zoals reeds aangehaald, zijn de resultaten van dit onderzoek moeilijk vergelijkbaar. Immers er wordt gebruik gemaakt van twee datasets waarin de vragen over politiek vertrouwen verschillen. Ook Halman (2006) onderzoekt de mate van politiek vertrouwen in Oost- en West- Europa. Echter hij toetst niet of de effecten van de determinanten mogelijk in sterkte verschillen tussen Oost- en West. In deze scriptie zal gebruik worden gemaakt van slechts één dataset, te weten de tweede wave van het European Social Survey (2004). Dit maakt het mogelijk om op adequate wijze een vergelijking te maken tussen individuen uit West- Europese landen en de voormalig communistische landen in Oost- Europa.

Uit het literatuuronderzoek is naar voren gekomen dat de meeste auteurs enerzijds vaak kozen voor een economische benadering, waarin vooral werd gekeken naar de invloed van prestaties van de politieke instituties op politiek vertrouwen. Anderzijds werd ook wel gekozen voor een sociaal- psychologische of sociaal- culturele benadering waarin werd verwezen naar de mogelijke invloeden van inter- persoonlijk vertrouwen, sociaal kapitaal of postmodernisering. In deze scriptie zal worden getracht om te onderzoeken in zowel Oost- als West- Europa of het juist overwegend de economische- of juist de sociaal-

psychologische of sociaal- culturele factoren zijn die bepalen of iemand veel of weinig vertrouwen heeft in de politiek. Dit zal apart worden gedaan voor Oost- en voor West-Europa. Ook zal aan het licht komen of het nou voornamelijk de individuele kenmerken zijn van mensen of juist de maatschappij kenmerken die determinerend zijn voor politiek vertrouwen. Ten slotte zal worden gekeken of bepaalde effecten in West- Europa sterker of zwakker optreden dan in Oost- Europa. Dit is iets wat in voorgaande onderzoeken nooit eerder is gedaan.

In hoofdstuk 2 zal een theoretisch raamwerk worden geschetst van waaruit de te toetsen hypothesen worden afgeleid. Daarnaast zal een conceptueel model worden gepresenteerd. Hierin wordt de afbakening van het onderwerp duidelijk. De variabelen en hun onderlinge hypothetische relaties worden grafisch weergegeven. Vervolgens zal in hoofdstuk 3.1 de data worden beschreven. Daarna komen de operationaliseringen (hoofdstuk 3.2) en de analysestrategie (hoofdstuk 3.3) aan bod. In hoofdstuk 4 worden de resultaten uitgebreid beschreven. Allereerst volgen de beschrijvende analyses in hoofdstuk 4.1. Er zal hier worden getracht om antwoord te geven op de eerste deelvraag. In hoofdstuk 4.2 volgen de bi- variatie analyses. Hoofdstuk 4.3 betreft de multi- variatie analyses. Deze worden uitgevoerd voor Oost- en West- Europa afzonderlijk. Op die manier is het mogelijk om na te gaan of bepaalde effecten van verschillende determinanten sterker of juist zwakker optreden in Oost- dan wel in West- Europa. In hoofdstuk 5 zullen ten slotte de belangrijkste conclusies aan bod komen en er wordt afgesloten met een discussie.

HOOFDSTUK 2: THEORIE EN HYPOTHESEN

In het verleden is zowel in de Westerse democratieën als in Oost- Europa al veel vaker onderzoek gedaan naar het (dalende) politiek vertrouwen (zie bijvoorbeeld: Almond & Verba, 1965; Miller, 1974; Miller & Listhaug, 1999; Mishler & Rose, 1997/ 2001; Newton & Norris, 2000; Dalton, 2004; Dekker & van der Meer 2004; Lühiste, 2006; Halman, 2006). Binnen deze literatuur worden tal van verklaringsfactoren genoemd die mogelijk van invloed zijn op de mate waarin men de politiek vertrouwd. De meeste van deze verklaringen zijn grofweg in te delen binnen drie verschillende, min of meer rivaliserende theoretische tradities.

De eerste theorie waaruit in deze scriptie hypothesen zullen worden afgeleid, betreft de sociaal- psychologische theorie. Deze zal aan bod komen in hoofdstuk 2.1. Binnen deze theorie tracht men verschillen in politiek vertrouwen te verklaren aan de hand van sociaal- psychologische kenmerken van individuen.

Daarnaast zijn er theoretici die de focus leggen op invloeden van de sociaal- culturele omgeving waarbinnen mensen zijn gesocialiseerd. Newton en Norris (2000) spreken hier over ‘het sociaal- culturele model’. Dit zal worden uitgelegd in hoofdstuk 2.2. Ook komt in dit hoofdstuk de sociaal- kapitaaltheorie aan bod. Hieruit zullen argumenten worden ontleend om verschillen in politiek vertrouwen te verklaren aan de hand van verschillen tussen mensen in actieve geïnvolveerdheid in de samenleving.

Ten slotte zal in hoofdstuk 2.3 worden gekeken naar de invloed van evaluaties van de politieke prestaties. Er zullen hypothesen worden afgeleid uit de rationele keuzetheorie. Deze theorie vertrekt vanuit de aanname dat mensen rationele wezens zijn die kosten en baten afwegen en altijd proberen hun nut te maximaliseren. Het politieke vertrouwen weerspiegelt in dit geval het verwachte nut dat burgers denken te hebben/ hebben gehad van de instituties. Men weegt af of deze naar tevredenheid presteren. Daarnaast zal in dit hoofdstuk ook aandacht worden besteed aan de begrippen ‘overloaded governments’ en ‘ungovernmentability’. Door de jaren heen is er steeds meer sprake van populaire politieke participatie. Het algemene nationale belang is mede hierdoor moeilijker te duiden. Door de steeds hogere verwachtingen en eisen die burgers stellen, wordt het voor de overheid moeilijker om naar tevredenheid te presteren. Dit kan ook het vertrouwen in de politiek aantasten.

Al met al bieden deze drie theoretische tradities verschillende perspectieven met betrekking tot de factoren die het meest bepalen of iemand veel of weinig vertrouwen heeft in de politiek. Zoals eerder al is opgemerkt, is er in het verleden weinig onderzoek gedaan

of mogelijke verklaringen voor verschillen in politiek vertrouwen anders zijn voor inwoners van Oost- Europa dan voor inwoners van West- Europa. Dit terwijl er toch genoeg redenen zijn om hier eens aandacht aan te schenken. Zowel de ontwikkeling van de democratie, als van de economie bevindt zich in Oost- Europa in een andere fase dan in West- Europa. In West- Europa is de ontwikkeling van de democratie al geruime tijd op een soort van eindpunt. Volgens Fukuyama (1995) is de sterke economische ontwikkeling hiervoor medeverantwoordelijk. In Oost- Europa is het democratiseringsproces pas van start gegaan. Daarnaast heeft men daar hooggespannen verwachtingen die gelogenstraft worden of bemoeilijkt worden door de vaak achterblijvende of tegenvallende economische ontwikkelingen. In hoofdstuk 2.4 zal worden beargumenteerd wat dat mogelijk voor consequenties kan hebben voor de effecten die we verwachten.

2.1: De sociaal- psychologische theorie

Vertrouwen is binnen de sociaal- psychologische theorie een persoonlijkheidskenmerk. Volgens Erikson (1950) vormen gevoelens van zelfvertrouwen, vertrouwen in anderen en optimisme samen een basiskaraktereigenschap die aangeduid kan worden als de ‘vertrouwenscomponent’. Een persoon kan volgens hem dus goed zijn van vertrouwen of niet. Deze basiskaraktereigenschap wordt gevormd tijdens de eerste fase van de psychologische ontwikkeling en zou het resultaat zijn van de relatie tussen moeder en baby. Newton en Norris (2000) stellen het volgende met betrekking tot basiskaraktereigenschappen: “Basic personality traits, it is argued, are enduring and general, influencing many aspects of behavior” (Newton & Norris, 2000: 59).

Sommige mensen hebben een optimistisch wereld- en mensbeeld en zijn goed van vertrouwen, anderen zijn meer pessimistisch en hebben een negatief mensbeeld. Zij zijn eerder geneigd tot vervreemding en vertrouwen de medemens minder snel. Zij zullen daardoor ook pessimistischer en wantrouwiger zijn ten opzichte van sociale- en politieke affaires en tegenover mensen en politici in het algemeen. Politiek vertrouwen ligt binnen deze theorie dus in het verlengde van het algehele ‘vertrouwensconcept’ binnen het individu. Je zou hier kunnen spreken van een spill-over effect van vertrouwen in mensen naar vertrouwen in de politiek. Vertrouwen in mensen wordt als het ware gegeneraliseerd naar de politiek.

Ook uit andere onderzoeken komt naar voren dat de statistische relaties tussen interpersoonlijk vertrouwen en (politiek) institutioneel vertrouwen vaak positief zijn (Dalton, 2004; Halman, 2006; Lühiste, 2006). Meestal wordt deze samenhang als causaal gezien.

In 2006 doet Dekker onderzoek naar politiek cynisme. ‘Politiek cynisme’ wordt door Capella en Jamieson (1997: 166) gedefinieerd als: “mistrust generalized from political leaders or political groups to the political proces as a whole”. Ook Dekker bekijkt dit fenomeen onder andere vanuit een sociaal- psychologische invalshoek. Hij stelt dat politiek cynisme kan worden afgeleid van eerder verworven algemene persoonlijkheidskenmerken. Hij doelt hier onder andere op algemeen cynisme. De verwachting is dat een individu algemeen cynisme ontwikkelt en dat ook op de politiek toepast. Dat kan tegelijkertijd, maar ook in de volgorde van eerst algemeen cynisme en vervolgens politiek cynisme. Volgens Dekker toont experimenteel psychologisch onderzoek aan dat cynisme- geoperationaliseerd als ‘mensen liegen’- aanwezig is onder hele jonge kinderen. Dekker refereert hier naar de zogenaamde persoonlijkheidstheorie die stelt dat er een ‘cynische persoonlijkheid’ zou kunnen bestaan, die cynisch is over alles en iedereen en daardoor ook cynisch over de politiek. Uit de resultaten van zijn onderzoek komt naar voren dat de mate van algemeen cynisme mede bepaalt of iemand ook cynisch is over de politiek.

Uit dit alles wordt de volgende hypothese afgeleid:

1) *Naarmate individuen meer vertrouwen hebben in elkaar, zullen zij ook meer vertrouwen hebben in de politieke instituties.* In het vervolg van deze scriptie zal deze hypothese de generaliseringshypothese worden genoemd, gezien vertrouwen in anderen in dit geval gegeneraliseerd wordt naar vertrouwen in de politiek.

2.2: Sociaal – culturele theorieën

Theoretici die de mate van politiek vertrouwen vanuit een sociaal- culturele invalshoek bekijken, stellen dat het ontstaat als gevolg van sociale ervaringen en socialisatieprocessen. “Especially those found in the sorts of voluntary associations of modern society that bring different social types together to achieve a common goal” (Newton & Norris, 1999: 60). Hiermee wordt terugverwezen naar Alexis de Tocqueville, die het belang onderstreepte van vrijwilligersorganisaties en daarnaast ook van andere vormen van sociale netwerken. Samenwerken met anderen in zowel formele- als informele instituties zou er voor zorgen dat je de grondbeginselen en vaardigheden aanleert die nodig zijn voor een goed functionerende democratie, zoals samenwerking, reciprociteit en vertrouwen in andere instituties.

Putnam (2000) wijst in zijn boek *Bowling alone* op de mogelijk negatieve gevolgen van afnemende participatie in vrijwilligerswerk op het democratische proces. Het zou zowel de politieke betrokkenheid als het vertrouwen in de politiek kunnen schaden. Ook

genereren sociale netwerken als vrijwilligersorganisaties (die vaak ontstaan zijn op basis van inter-persoonlijk vertrouwen) normen van reciprociteit en vertrouwen in (politieke) instituties. Dit vertrouwen geeft op zijn beurt weer nieuwe positieve kracht aan de effectiviteit van het politieke bedrijf. Dat kan dan weer ten goede komen aan de stabiliteit van de democratie. Je zou dit kunnen zien als een spill- overeffect van inter- persoonlijk vertrouwen naar politiek vertrouwen (zie paragraaf 2.1) maar dan via sociale participatie. Al met al stelt het sociaal- culturele model dat situaties en ervaringen in het leven van het individu, zoals participatie binnen een ‘civic culture’,¹ ten goede komen aan zowel inter-persoonlijk vertrouwen als vertrouwen in politieke instituties.

Volgens de sociaal kapitaaltheorie genereert actieve geïnvolveerdheid in de samenleving een hogere mate van vertrouwen in die samenleving. Dat uit zich naast een groter vertrouwen in de medemens ook in een groter vertrouwen in de politieke instituties (Halman, 2006). Mensen die actief participeren in de samenleving, zijn sociaal actief en hebben vaak bredere interesses. Zij komen regelmatig in een omgeving waarin zij beschikking hebben over informatie over de samenleving en ook over de politiek waardoor zij beter in staat zijn om een duidelijke evaluatie te geven van het politieke bedrijf. Actieve geïnvolveerdheid van burgers wordt vaak gemeten aan de hand van participatie in vrijwilligerswerk. Halman (2006) stelt dat vrijwilligersorganisaties bijdragen aan een goed functionerende democratie omdat binnen deze organisaties mensen de mogelijkheid krijgen/nemen om hun belangen en verwachtingen met betrekking tot de regering vorm te geven. Halman refereert hier naar Newton (1999): “Voluntary organizations not only teach citizens social and civic skills, but they also teach ‘the civic virtues of trust, moderation, compromise, reciprocity, and the skills of democratic discussion and organization’” (Newton, 1999: 15).

De resultaten van het onderzoek van Halman (2003) tonen aan dat in de meeste landen mensen die vrijwilligerswerk doen, ook een iets meer democratische attitude hebben. Toch blijkt opleidingsniveau een veel sterkere voorspeller voor houdingen ten opzichte van democratie. Het effect van het doen van vrijwilligerswerk op ‘vertrouwen in politieke instituties’ blijft in het onderzoek van Halman echter ongetoetst. Helaas is het ook in deze scriptie onmogelijk om dit verband na te gaan vanwege het feit dat de door ons

¹ Volgens Putnam is er sprake van een civil culture wanneer burgers actief participeren in het publieke leven. Ze zoeken naar het gemeenschappelijke in hen, naar solidariteit, tolerantie en vertrouwen.

geanalyseerde data geen vragen bevat die formele geïnvolveerdheid (bijvoorbeeld participatie in vrijwilligerswerk) meten.

Actieve geïnvolveerdheid in de samenleving kan echter zowel in de formele sfeer als in de informele sfeer plaatsvinden. Ook mensen die op een informele manier sociaal actief zijn, hebben mogelijk een bredere interessesfeer. Daarnaast komen ook zij meer in aanraking met informatie over de samenleving en de politiek. Wanneer zij sociaal contact hebben, zal er misschien gediscussieerd worden over politieke onderwerpen. Dit alles kan er toe leiden dat mensen beter in staat zijn om een duidelijke evaluatie te geven van het politieke bedrijf. Wanneer men beschikt over meer informatie zullen de politieke instituties minder als ‘vreemd’ worden ervaren en dit in zijn geheel genereert mogelijk meer vertrouwen in de politiek. Deze redeneringen volgend is de volgende hypothese opgesteld: 2) *Naarmate individuen meer informeel geïnvolveerd zijn in de samenleving, zullen zij meer vertrouwen hebben in politieke instituties.*

Voorgaande hypothesen werden hoofdzakelijk ontleend aan argumenten uit de sociale invalshoek van het sociaal- culturele model. Politiek vertrouwen zou een functie zijn van sociale ervaringen die men opdoet binnen formele- en informele instituties. In deze scriptie zal ook worden nagegaan of cultuurverschillen mogelijk meebepalen of iemand veel of weinig vertrouwen heeft in de politiek.

In 1999 doet Inglehart onderzoek naar het dalende vertrouwen in de politiek. In zijn studie maakt hij gebruik van data van de European values Study en de World Values Survey. Hij schrijft het dalende vertrouwen in de politiek toe aan het zogenaamde ‘postmoderniseringsproces’. De term postmodernisering wordt gebruikt om aan te geven dat het moderniseringsproces niet in eenzelfde lijn doorgaat, maar een fundamentele koerswijziging ondergaat (Halman, 2006: 82). In het tijdperk van de modernisering lag de nadruk vooral op het verkrijgen van meer economische welvaart. In het postmoderne tijdperk ligt meer nadruk op individueel welzijn, persoonlijke autonomie en zelfontplooiing. Het proces van postmodernisering heeft volgens Inglehart de volgende consequentie: “Postmodernization deemphasizes *all* kinds of authority, whether religious or secular, allowing much wider range for individual autonomy in the pursuit of individual subjective well- being” (Inglehart, 1999: 238). Als gevolg van het individualiseringsproces zullen volgens hem gevestigde autoriteiten en instituties minder als vanzelfsprekend worden gevolgd en dus aan autoriteit inboeten. Dit zou leiden tot een vermindering van vertrouwen in allerlei instituties, zo ook politieke. Te verwachten is dan ook dat mensen in een postmoderne cultuur minder respect zullen hebben voor autoriteit en gecentraliseerd

gezag en daarom ook minder vertrouwen hebben in politieke instituties dan mensen die leven in een moderne cultuur, waarbinnen autoriteiten en instituties meer als vanzelfsprekend worden gevolgd. Uit dit alles wordt de volgende hypothese afgeleid:

3) *Naarmate de samenleving waarin een individu woont postmoderner is, zal dit individu minder vertrouwen hebben in politieke instituties.*

2.3: De rationele keuzetheorie en de invloed van prestaties van de politiek

Volgens Dalton (2004) betreft democratische politiek een sociaal contract waarbij de regering bepaalde functies uitvoert in ruil voor steun van zijn burgers. Met deze redenering refereert hij naar David Easton (1986) die stelde dat leiderschap onder andere inhoudt dat de leider de verantwoordelijkheid neemt voor het oplossen van de problemen in de maatschappij. Daarvoor in de plaats verkrijgt deze leider de macht om bindende beslissingen te nemen. Wanneer de uitkomsten van deze beslissingen volgens de burgers beneden verwachting blijken en zij dus ontevreden zijn, zal dit leiden tot verlies aan steun voor deze leider. Hieruit kan worden afgeleid dat vertrouwen in politieke instituties rationele reacties zijn van individuen op de prestaties die deze instituties leveren. Dit geeft dan ook aanleiding om verklaringen met betrekking tot verschillen in de mate waarin individuen de politiek vertrouwen, ook vanuit een rationele invalshoek te beschouwen. In deze scriptie is er voor gekozen om politiek vertrouwen ook in het licht te plaatsen van de rationele keuzetheorie.

De rationele keuzetheorie is een onderdeel van de handelingstheorie. Het is oorspronkelijk een stroming binnen de economie, die het handelen van mensen beschrijft. De theorie gaat er van uit dat mensen hun keuzes baseren op rationeel denken. In de sociologie kom je ook wel de benaming *utilitaristisch individualisme* tegen. De kern van het utilitaristisch individualisme vatten we als volgt samen: Iedere samenleving bestaat uit een bepaald aantal individuen, en ieder samenlevingskenmerk is het resultaat van de handelingen die deze individuen onder uiteenlopende omstandigheden verrichten. Deze individuen hebben bepaalde doelen, en beschikken over bepaalde, altijd beperkte middelen (er is schaarste). Zij kiezen een zodanige inzet van middelen dat ze met zo weinig mogelijk middelen hun doelen zo veel mogelijk verwezenlijken (ze maximaliseren hun nut). De omstandigheden waaronder mensen middelen inzetten om doelen te bereiken, beïnvloeden de mate waarin de uitkomst daarvan doeltreffend en doelmatig is (Ultee, Arts en Flap, 2003: 227). Gezien de nadruk op het nutsstreven van mensen wordt deze theorie ook wel als utilitaristisch individualisme aangeduid. Het Latijnse woord voor nut is namelijk

utilitas. Doelen kunnen op verschillende wijzen worden verwezenlijkt en mensen maken de keuze tussen alternatieven op rationele wijze, namelijk door de kosten en baten die aan alternatieven zijn verbonden, tegen elkaar af te wegen.

Wanneer deze theorie wordt toegepast op ‘vertrouwen in politieke instituties’ kun je stellen dat het vertrouwen het verwachte nut weerspiegelt dat burgers denken te hebben/ hebben gehad van de instituties. Men weegt af of deze naar tevredenheid presteren. Het vertrouwen is dus een gevolg, niet een oorzaak van de geleverde prestaties. Instituties die goed presteren ‘verdienen’ vertrouwen. Echter wanneer de prestaties beneden verwachting zijn, zal hen minder vertrouwen worden gegund. “Miller (1974a) argued that when citizens’ expectations of government performance go unfulfilled over the course of successive administration, growing distrust of government is the result” (Miller & Listhaug, 1999: 204). Daarnaast toont hij aan dat burgers die zich extreem links of extreem rechts van het politieke spectrum bevinden, minder vertrouwen hebben in de politiek dan mensen die een gematigde politieke opvatting hebben. Een verklaring hiervoor is dat er binnen de politiek minder gehoor wordt gegeven aan de opvattingen en wensen van extreem rechts of extreem links (Miller, 1974; Dalton, 2004). Individuen die zichzelf scharen aan de uiteinden van het politieke spectrum zullen, wanneer zij een rationele evaluatie maken van de prestaties van de politieke instituties, constateren dat de politiek in hun ogen minder goed voldoet aan hun verwachtingen. Zij zullen de politieke instituties dan ook minder vertrouwen gunnen. Daarentegen zullen mensen die een gematigde politieke opvatting hebben, meer het idee hebben dat hun wensen en verwachtingen door de regering worden ingewilligd. Daarom zullen zij over het algemeen meer vertrouwen hebben in de politiek. Hieruit wordt de volgende hypothese afgeleid:

4) Individuen die een gematigde politieke opvatting hebben, zullen meer vertrouwen hebben in de politiek dan individuen die een extreem standpunt innemen binnen het politieke spectrum.

Politiek vertrouwen is verder een dynamisch verschijnsel. Telkens worden opnieuw de verwachtingen van de burgers getoetst ten aanzien van het beleid van de regering. Vaak zijn deze verwachtingen en eisen zo hoog dat de overheid vanwege de oplopende kosten hier simpelweg niet aan kan voldoen. Op het moment dat er sprake is van economische achteruitgang, is het vaak moeilijk om te voldoen aan de verwachtingen van de burgers op bijvoorbeeld het gebied van onderwijs of gezondheidszorg. Een legitimiteitscrisis is op dat moment reëel en het vertrouwen in de overheid zal hierdoor afnemen (Halman, 2006).

In 1975 introduceerde Anthony King het concept 'overloaded governments'. Hij stelde dat het steeds moeilijker werd om Groot-Brittannië te regeren omdat de bevolking telkens meer verwachtingen en wensen kreeg waar de regering nauwelijks aan kon voldoen.. Sommige auteurs noemden het 'de overload-theorie' (Kaase en Newton, 1995). De overload-theorie stelt dat in de huidige democratische staten er steeds meer sprake is van populaire politieke participatie, wat een grote reeks aan wensen en eisen op politiek gebied met zich meebrengt. De staten reageerden hierop door actiever op te treden en zich met meerdere politieke beleidsterreinen te gaan bemoeien. Veel van deze nieuwe activiteiten betreffen complexe sociale en politieke problemen die nauwelijks op te lossen zijn. Zelfs wanneer er enig succes geboekt is, creëert dit net zoveel winnaars als verliezers. Mede door deze complexiteit raakt de staat steeds meer afhankelijk van een breed scala aan belangen, groepen en organisaties. Het is in dit geval lastig om een soort van gulden middenweg te kiezen tussen deze zeer uiteenlopende problemen en belangen. Het algemene nationale belang is dan moeilijker te duiden. (Kaase en Newton, 1995).

Door dit alles raakt de autoriteit van de regering beschadigd. Zij zal minder goed in staat zijn om problemen op te lossen en zelfs om beslissingen te nemen vanwege de vele conflicterende en onverenigbare belangen. Hierdoor ontstaat een gebrek aan vertrouwen in het functioneren van de regering en zijn instituties. Dit zou leiden tot een soort van vicieuze cirkel waarbij de regering beloftes maakt die zij niet waar kan maken en waardoor er nog meer onvrede ontstaat onder de bevolking.

Ook zijn de klassieke tegenstellingen tussen de verschillende groepen in de samenleving langzaam aan het verdwijnen. Sociale klassen, religies en regio's zijn minder gemakkelijk van elkaar te onderscheiden. Daarnaast ontstaan er steeds meer belangenorganisaties en sociale bewegingen die het belang van specifieke onderwerpen als abortus, homoseksualiteit, klimaatverandering, etc., onderstrepen in plaats van meer 'algemene' onderwerpen. Dit zorgt er voor dat het gevestigde politieke klimaat, wat eerst werd geregeerd door bepaalde klassieke te duiden groepen, wordt ondermijnd. De belangengroepen of pressiegroepen nemen namelijk een duidelijke stelling in het politieke debat om zo de besluitvorming in een bepaalde richting te sturen (Halman, 2006). "They also contribute directly to the political pressures which are said to create a legitimacy crisis and overloaded government. Consequently, they not only challenge the conventional forms of politics in modern democracies, but they challenge the very basis of the modern democratic state itself" (Kaase en Newton, 1995: 27)."

Kortom, om politiek vertrouwen te verklaren dient volgens deze twee theorieën (rationele keuzetheorie en overload- theorie) voornamelijk gekeken te worden naar hetgeen de overheid presteert en gepresteerd heeft en de evaluatie daarvan door de burgers.

Wanneer wordt gesproken over prestaties van de overheid, kan het gaan over verschillende aspecten hiervan. Er kan gekeken worden naar prestaties op economisch gebied maar ook op andere terreinen dient de overheid te presteren. Allereerst richten we hier onze aandacht op economische prestaties. In de literatuur treffen we twee versies van de economische prestatie- hypothese. De eerste versie richt zich op het macro- perspectief. Alesina en Wacziarg (2000) stellen dat verslechterende macro-economische omstandigheden er voor zorgen dat burgers een negatievere kijk krijgen op hun regering. Het instorten van de Japanse economie in de jaren 90 ging samen met een drastische daling van de mate waarin burgers hun regering vertrouwen gunden. Ook de economische recessie tussen 1970 en 1980 in de OPEC landen leidde tot een groeiend wantrouwen onder de bevolking. Men had er nauwelijks meer vertrouwen in dat de regering nog in staat zou zijn om aan de economische behoeftes te voldoen. Volgens Alesina en Wacziarg (2000) houden de burgers de regering verantwoordelijk voor economische veranderingen. Wanneer individuen een rationele keuze moeten maken of zij de politieke instituties wel of niet vertrouwen, kiezen zij er voor om hen minder vertrouwen te gunnen wanneer het slecht gaat met de economie. Economische ontwikkeling is een maatstaf voor prestaties van de overheid en deze kunnen worden afgemeten aan welvaartstoename. Zoals welvaartsdaling leidt tot dalend vertrouwen, zal een toename meer vertrouwen genereren. De volgende hypothese zal in deze scriptie worden getoetst:

5) Naarmate de welvaart in een land meer is toegenomen, zullen de inwoners van dat land meer vertrouwen hebben in de politieke instituties.

Ian McAllister (1999) deed ook onderzoek naar de relatie tussen economische condities van een land en politieke steun. Het opvallende is dat hij juist een significant negatief verband wist aan te tonen tussen GDP en politieke steun. “This tends to support the hypothesis that the more affluent countries may have populations which have higher expectations of their democratic institutions than countries that have a lower GDP.” (McAllister, 1999: 197).

Listhaug en Wiberg (1995) trachtten aan te tonen dat stijgende inflatie leidt tot verminderd politiek vertrouwen. Zij vinden echter een vrij zwakke relatie tussen inflatiecijfers en vertrouwen in politieke instituties binnen verschillende landen. Wel wordt aangetoond dat stijgende werkloosheidscijfers leiden tot minder vertrouwen in de politiek.

Bij dit onderzoek is gebruik gemaakt van data van the European Values Survey. Ook werkloosheidscijfers kunnen dus door burgers als een maatstaf worden gezien voor prestaties van de politiek. Mogelijk houden mensen de regering medeverantwoordelijk voor hoge werkloosheidscijfers. Wanneer zij gaan evalueren of de regering goed heeft gepresteerd, alvorens ze er voor kiezen om deze veel of weinig vertrouwen te gunnen, zullen zij ook meewegen hoe de regering heeft gepresteerd op dit gebied. Een daling van de werkloosheid zal leiden tot stijgend vertrouwen en een stijging van werkloosheid tot dalend vertrouwen. In deze scriptie zal de volgende hypothese worden getoetst:

6) Naarmate de werkloosheid in een land sterker is gedaald, zullen de inwoners van dat land meer vertrouwen hebben in de politieke instituties.

Daarnaast valt er ook een effect te verwachten van werkloosheid op individueel niveau. Werklozen houden mogelijk de regering verantwoordelijk voor het feit dat ze werkloos zijn. Wellicht vinden ze dat de regering niet goed haar best doet om werkloosheidsproblemen op te lossen. Zij zullen de prestaties van de regering minder positief beoordelen en als gevolg daarvan gunnen zij de politieke instituties minder vertrouwen dan mensen die wel werk hebben.

7) Werklozen hebben minder vertrouwen in politieke instituties dan niet- werklozen.

Ook bestaat de mogelijkheid dat individuele percepties van de economische condities van invloed zijn op het vertrouwen in de politiek. Wanneer burgers pessimistisch of optimistisch zijn over de economie of over hun persoonlijke economische situatie, kunnen deze gevoelens van invloed zijn op de mate waarin men de politieke instituties vertrouwd. Dit omdat zij de politiek hier verantwoordelijk voor houden (Dalton, 2004). Lühiste (2006) toont aan dat mensen die tevreden zijn met de huidige staat van de economie, significant meer vertrouwen hebben in politieke instituties. Ook naarmate men meer tevreden is met de eigen economische situatie leidt dit tot meer vertrouwen in de politiek. Toch blijkt de evaluatie van de staat van de economie meer impact te hebben dan de evaluatie van de eigen economische situatie. Lühiste concludeert dan het volgende: “This result suggests that people believe the state and its institutions to be responsible for national economic conditions rather than for the well- being of each and every individual.” (Lühiste, 2006: 488). Wanneer individuen de overheid verantwoordelijk houden voor de economische condities van het land, zullen zij wederom in hun evaluatie van de prestaties meewegen in hoeverre zij tevreden zijn met de staat van de economie van het land. De mate van tevredenheid bepaalt dan hoeveel vertrouwen men de politieke instituties gunt. De volgende hypothese zal worden getoetst:

8) *Hoe meer een individu tevreden is met de staat van de economie van het land, hoe meer vertrouwen hij/zij heeft in de politieke instituties.*

Voorgaande verklaringen richtten zich voornamelijk op prestaties op economisch gebied. Natuurlijk heeft de politiek op meer zaken invloed dan alleen op de economische situatie van een land. De overheid heeft ook verplichtingen tegenover de burgers om goed te functioneren op andere vlakken. Mensen hebben normatieve verwachtingen bijvoorbeeld met betrekking tot onderwijs, gezondheidszorg maar mogelijk ook met de mate waarin de democratie functioneert. Ook binnen deze beleidsterreinen zullen de prestaties worden geëvalueerd door de burgers. Op basis van deze rationele evaluatie beslissen zij dan of ze de politieke instituties veel of weinig vertrouwen gunnen.

9) *Hoe meer een individu tevreden is met de prestaties van de overheid, hoe meer vertrouwen hij/ zij heeft in de politieke instituties.*

2.4: Post - communisme

Zoals reeds gesteld, is vertrouwen een onmisbaar goed binnen een democratie. “Trust links citizens to the institutions that are intended to represent them, thereby enhancing both the legitimacy and the effectiveness of democratic government” (Mishler & Rose, 2001: 1). Speciaal in de Nieuwe democratieën in Oost- en Centraal Europa is politiek vertrouwen belangrijk. In deze landen dienen de politieke instituties de nieuwe democratische principes in te voeren en uit te dragen. Wanneer er dan geen vertrouwen is in deze instituties, zullen de inwoners ook niet zo snel het nieuwe democratische systeem steunen. Dit zorgt er dan weer voor dat de instituties moeilijk kunnen functioneren, waardoor mensen ontevreden raken over het nieuwe systeem en wellicht ook over de prestaties. Ontbrekend vertrouwen is dan een bedreiging voor het democratische systeem (Luhiste, 2006).

Inwoners van de voormalig communistische landen hebben een groot deel van hun leven een autoritair regime meegemaakt. Politieke instituties waren in het verleden niet- of nauwelijks te vertrouwen, mede vanwege grootschalige vormen van corruptie. In communistische landen werd de maatschappij van bovenaf gecontroleerd en georganiseerd. Ook kende men daar geen goede scheiding en onafhankelijkheid van de machten. Communistische machthebbers stelden het politieke systeem boven het individu. Dit zorgde er vaak voor dat er binnen dit systeem legitiem gebruik werd gemaakt van geweld, moderne propagandatechnieken en censuur om politieke tegenstand de kop in te drukken en daarmee het bestaan van het systeem te waarborgen. Uit onderzoek blijkt dan ook dat het vertrouwen in de politieke instituties in deze landen een stuk lager is dan in de

Westerse- democratieën (zie bijvoorbeeld Mishler & Rose, 1997). De volgende hypothese zal in dit kader nogmaals worden getoetst in deze scriptie:

10) *Inwoners van de Westerse- democratieën hebben meer vertrouwen in politieke instituties dan inwoners van de Oost- Europese nieuwe democratieën.*

In de paragrafen 2.1 en 2.2 is gekeken naar het belang van inter- persoonlijk vertrouwen en formele- en informele maatschappelijke geïnvolveerdheid voor verschillen tussen individuen in de mate waarin zij de politiek vertrouwen. Met name Putnam (1993, 2000) benadrukt het belang van vertrouwen in de medemens voor het ontstaan van een nationaal netwerk van instituties, gebaseerd op vertrouwen. Vertrouwen in politieke instituties ligt volgens hem in het verlengde hier van. Hij noemt dit zoals al eerder is genoemd in deze scriptie, het ‘spill-overeffect’. Toch kun je hier naar mijn idee kanttekeningen bij plaatsen. Of zo’n spill- overeffect daadwerkelijk optreedt, zal ook afhangen van de politieke context van het land in kwestie. Inwoners van de Nieuwe democratieën als Rusland, Polen, Hongarije hebben vanuit het verleden altijd te maken gehad met onbetrouwbare politieke instituties en grootschalige politieke corruptie. Natuurlijk leren kinderen uit deze voormalig communistische landen ook vanaf hun vroege jeugd om mensen te vertrouwen door middel van interactie met de omgeving. En ook deze mensen participeren in formele- en informele instituties. Het verschil met de West- Europese instituties is echter dat een echte civil society zich hier tot voor kort niet of nauwelijks heeft weten te ontwikkelen. Voor de val van het communisme bestonden er in deze landen twee typen vrijwilligersorganisaties: “truly voluntary associations that emerged essentially in opposition to the system (for example, religious associations, underground political circles, green movements) and the quasivoluntary associations that were controlled by the state” (Juknevicus en Savicka (2003: 132). Kortom inter- persoonlijk vertrouwen werd in deze landen waarschijnlijk juist gebruikt om zich af te zetten tegen de Staat en de politieke instituties, waarvan iedereen immers wist dat ze corrupt en onbetrouwbaar waren. Mishler & Rose stellen hierover het volgende “In a mobilized regime with totalitarian vocation there can be an inverse relationship between face- to- face groups and institutions, creating an ‘hour glass’ society in which people use trusted networks to insulate themselves from distrusted state institutions” (Mishler & Rose, 2001: 6)

Het valt dan ook te verwachten dat het spill- overeffect zich vooral voordoet in landen waar de politiek ook in zekere mate te vertrouwen is en ook zo wordt gezien door de burgers. Vertrouwen genereert vertrouwen, maar dit vergt wel een uitgangspositie waarin reeds

vertrouwen is verdiend. Dit is meer het geval in de West- Europese democratieën dan in de voormalig communistische landen. De volgende hypothese zal in deze scriptie worden getoetst:

1b) Naarmate individuen meer vertrouwen hebben in elkaar, zullen zij ook meer vertrouwen hebben in de politieke instituties, dit effect is sterker voor inwoners van West-Europese democratieën dan voor inwoners van de voormalig communistische landen.

Ook is in de voorgaande paragraaf gesteld dat mensen die (in)formeel geïnvolveerd zijn in de samenleving meer vertrouwen zullen hebben in politieke instituties. De redenering luidde hier dat sociaal actieve mensen een bredere interesse hebben en over meer informatie beschikken over de politiek waardoor zij de politiek eerder ervaren als ‘vertrouwd’. Ook hier kan de vraag weer gesteld worden of dit effect ook in de Oost-Europese landen wel zo sterk optreedt. Wanneer men beschikking heeft over informatie over het politieke bedrijf, is men ook beter in staat om een duidelijke evaluatie te geven van het functioneren van de politieke instituties. “Provided that associational life leads to exposure to public life and political stimuli in one way or another, there could be a great likelihood of associational participants perceiving national problems seriously”(Kim, 2005: 197). Als dit wordt gekoppeld aan het feit dat in de Oost- Europese landen corruptie tot voor kort hoogtij vierde en burgers door de staat werden onderdrukt, dan lijkt de redenering dat formele en informele geïnvolveerdheid in de samenleving leidt tot meer vertrouwen in de politiek, ineens minder vanzelfsprekend.

Wanneer mensen in deze landen met elkaar informatie delen en discussiëren over het politieke bedrijf en zij gaan op basis daarvan vervolgens de politieke prestaties evalueren, zullen zij wellicht tot een minder rooskleurige perceptie komen dan inwoners van West-Europa, waar corruptie en bijvoorbeeld armoede in veel mindere mate voorkomen. Deze negatieve perceptie zal zich vertalen in een minder betrouwbaar beeld van de politieke instituties. Hieruit leid ik de volgende interactie- hypothese af:

2b) Naarmate individuen meer informeel geïnvolveerd zijn in de samenleving, zullen zij meer vertrouwen hebben in politieke instituties, dit effect is sterker voor inwoners van de West- Europese democratieën, dan voor inwoners van de Oost- Europese Nieuwe Democratieën.

In paragraaf 2.3 is gekeken naar het belang van de economische situatie van een land als verklaring voor verschillen in politiek vertrouwen tussen individuen. Ook in dit geval verdient het naar mijn idee de aanbeveling om eens te kijken of dit verband even sterk is in West- Europa als in Oost- Europa. Mogelijk zijn in de Oost- Europese landen de

materiële behoeften die de mensen hebben nog niet geheel vervuld. Geïnspireerd door Maslow (1954) stelde Inglehart (1977) in zijn theorie over postmodernisering dat mensen in een moderne samenleving eerst gericht zijn op het verkrijgen van economische welvaart. Wanneer deze eerste levensbehoefte is vervuld, gaat men vooral de nadruk leggen op kwaliteit van het leven en individueel welzijn. “Vertaald naar de menselijke samenleving komt het er op neer dat bij de transitie van een samenleving waarin mensen in onzekerheid leven en waar aan vrijwel alles behoefte is, en waarin mensen dan ook vooral gericht zijn op overleven, naar een samenleving die (economische) zekerheden biedt in de vorm van de ‘verzorgingsstaat’, deze zekerheden steeds meer als vanzelfsprekend worden gezien en geen toegevoegde waarde meer hebben” (Halman, 2006: 83). Niet- economische aspecten van het leven worden dan belangrijker en men gaat zich dan meer zorgen maken over de kwaliteit van het bestaan. Economische groei verliest op dat moment aan belang.

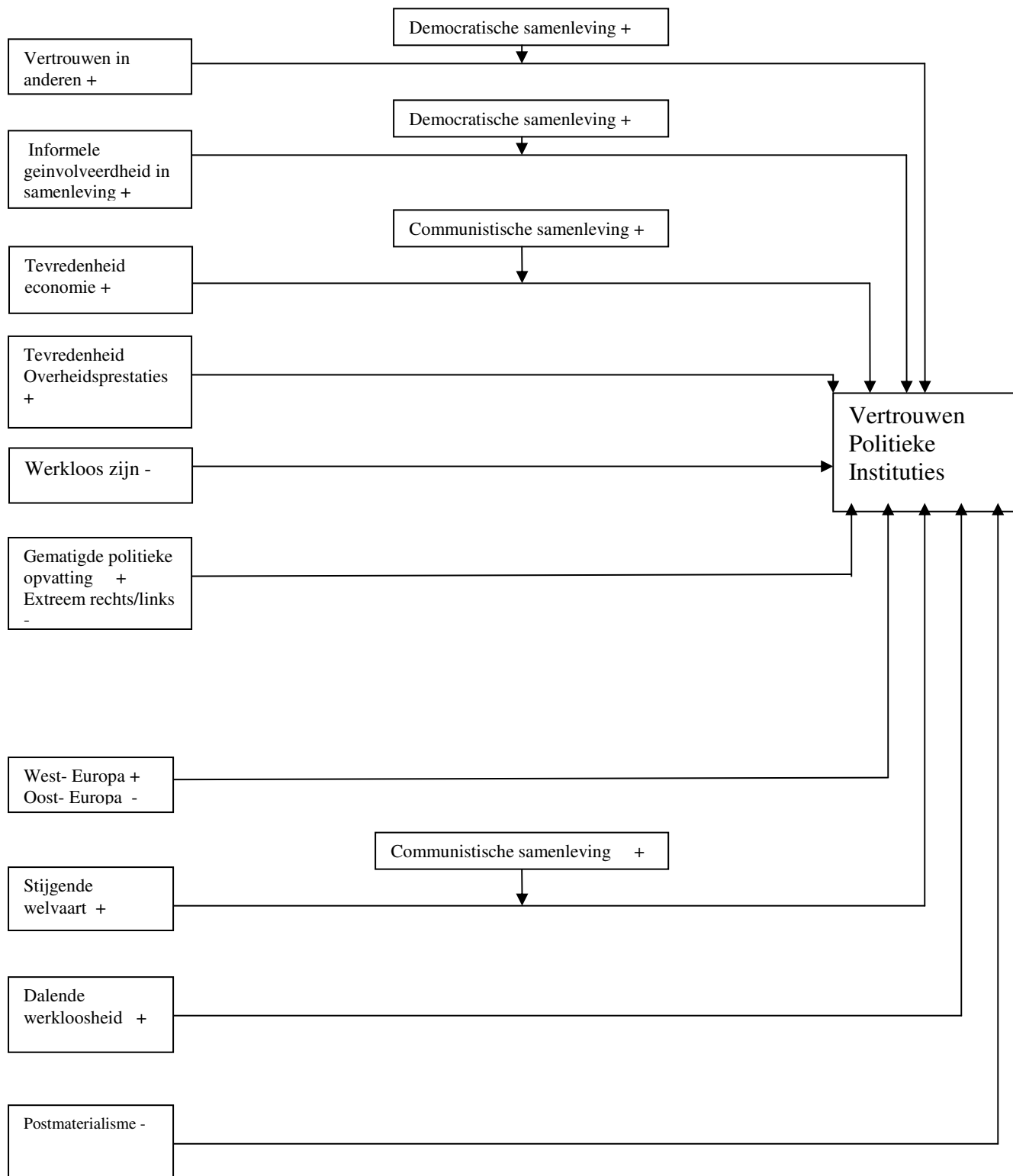
Wanneer deze theorie wordt toegepast op de Westerse democratieën en de voormalig communistische samenlevingen, kun je redeneren dat individuen uit voormalig communistische landen op dit moment waarschijnlijk meer waarde hechten aan economische prestaties dan inwoners van de West- Europese democratieën, waar economische vooruitgang nauwelijks meer iets toevoegt. Deze redenering volgend, zullen economische prestaties voor inwoners van de voormalig communistische landen meer bijdragen aan hun politiek vertrouwen dan voor inwoners van de West- Europese democratieën. Immers in hun evaluatie van de politieke prestaties zullen de Oost- Europeanen de economische prestaties strenger meewegen. Dit wordt nog eens versterkt door de hooggespannen verwachtingen die de inwoners van deze landen hebben met betrekking tot de economie. Toen zij rond 1989 van het communisme werden bevrijd, is hen economische voorspoed beloofd. In de praktijk blijkt dat de economie in de meeste landen toch erg achterblijft. De beloftes zijn in veel landen (nog) niet waargemaakt. Hieruit worden de volgende interactie- hypothesen afgeleid:

5b) Het positieve effect van welvaartstoename in een land op het politiek vertrouwen van zijn inwoners is sterker voor inwoners van de voormalig communistische landen dan voor inwoners van de Westerse- democratieën.

8b) Het positieve effect van de mate van tevredenheid met de staat van de economie op de mate waarin individuen de politiek vertrouwen, is sterker voor inwoners van de voormalig communistische landen dan voor inwoners van de Westerse- democratieën.

Ook worden in de analyses een aantal controle variabelen toegevoegd, te weten: geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, huishoudelijk inkomen, de werkloosheid in 1995 en de welvaart in 1990. Geslacht blijkt van invloed te zijn op de politieke opvatting. Vrouwen zijn over het algemeen meer gematigd dan mannen. Daarnaast komt uit verschillende onderzoeken naar voren dat vrouwen meer vertrouwen hebben in elkaar dan mannen. Ook zal gecontroleerd worden voor leeftijd. Leeftijd schijnt van invloed te zijn op de mate van geïnvolveerdheid in de samenleving. De verwachting geldt dat jongeren meer vertrouwen hebben in de politiek dan ouderen. Ten slotte zal ook worden gecontroleerd voor opleidingsniveau en huishoudelijk inkomen. Te verwachten valt dat individuen die een hoger huishoudelijk inkomen genieten en een hoger opleidingsniveau hebben, meer vertrouwen hebben in de politieke instituties. Verder bestaat de mogelijkheid dat het welvaartsniveau in het aanvangsjaar 1990 en de werkloosheid in het aanvangsjaar 1995 een verstrend effect hebben. Daarom wordt ook hiervoor gecontroleerd. Ook al is het effect van deze controlevariabelen een interessant gegeven, dit onderzoek richt zich vooral op de onafhankelijke variabelen. Onderstaand conceptueel model geeft een vereenvoudigde voorstelling van de te verwachten effecten. Het volgende hoofdstuk omvat de operationalisering van de afhankelijke- en onafhankelijke variabelen.

2.5: Conceptueel model

HOOFDSTUK 3: DATA EN OPERATIONALISERINGEN

3.1: Dataset

In het vorige hoofdstuk zijn een aantal hypothesen opgesteld. Deze liggen deels op individueel niveau en deels op samenlevingsniveau. De hypothesen zullen op hun houdbaarheid worden getoetst aan de hand van de onderzoeksgegevens afkomstig uit de tweede ronde van de European Social Survey (ESS) (zie website: <http://www.europeansocialsurvey.org>). De ESS is opgericht door de European Science Foundation. Dit is een overkoepelende organisatie voor wetenschappelijk onderzoek. Het doel van de ESS is het verzamelen van informatie met betrekking tot attitudes, waarden en gedragspatronen in Europese landen. Met behulp van de data wordt getracht inzicht te verkrijgen in hoe de sociale waarden, gedragspatronen en culturele normen van mensen verdeeld zijn binnen- en ook tussen landen. Daarnaast worden de datasets gebruikt om na te gaan in welke richting en met welke snelheid deze zaken veranderen.

De eerste ronde van de ESS vond plaats in 2002 waaraan 22 landen meededen. In ronde 2 participeerden 26 landen en in ronde 3 zijn inwoners uit 25 Europese landen ondervraagd. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van data afkomstig uit de tweede ronde. De dataverzameling vindt om de twee jaar plaats door middel van face- to- face interviews die gemiddeld een uur duren. De vragenlijst bestaat uit een 'hoofdmodule' die elke ronde dezelfde vragen bevat en daarnaast een 'roterende module' die wel herhaaldelijk terugkomt maar met grotere tijdsintervallen er tussen. De hoofdmodule bevat verschillende sociaal- economische, sociaal- politieke, sociaal- psychologische en sociaal- demografische variabelen. In deze scriptie zal slechts gebruik worden gemaakt van variabelen afkomstig uit deze hoofdmodule.

In ronde 2 participeerden inwoners afkomstig uit de volgende West- en Zuid Europese landen (tussen haakjes staan de landenafkortingen en het aantal respondenten vermeld): Oostenrijk (AT, 2256), België (BE, 1778), Zwitserland (CH, 2141), Duitsland (DE, 2870), Denemarken (DK, 1487), Spanje (ES, 1663), Finland (FI, 2022), Frankrijk (FR, 1806), Groot- Brittanie (GB, 1897), Griekenland (GR, 2406), Ierland (IE, 2286), IJsland (IS, 579), Luxemburg (LU, 1635), Noorwegen (NO, 1760), Nederland (NL, 1881), Portugal (PT, 2052) en Zweden (SE, 1948). Daarnaast bevat de dataset de volgende Oost- en Centraal Europese landen met een communistisch verleden: Tsjechië (CZ, 3026), Estland (EE, 1989), Hongarije (HU, 1498), Polen (PL, 1716), Slovenië (SI, 1442), Slowakije (SK, 1512) en Oekraïne (UA, 2031).

Ten slotte is ook Turkije vertegenwoordigd in de dataset maar gezien dit land een geheel andere geschiedenis en godsdienst kent en ook niet tot de Europese Unie behoort, is er besloten om dit land niet mee te nemen in de analyses. Slowakije heeft 46% missings (weigeraars) op 'tevredenheid onderwijs' en 'tevredenheid gezondheidszorg'. Dit betreft, voor zover onderzocht, wel een vrij homogene groep. Weigeraars scoren niet significant anders op de vertrouwensschaal dan de niet- weigeraars. Omdat de oorzaak voor het ontbreken van deze gegevens niet bekend is, is er voor gekozen om ook Slowakije in het multi-variate design niet op te nemen.

De steekproef van respondenten is in ieder land random gekozen. Dit wil zeggen dat iedere inwoner van het land evenveel kans heeft om in de steekproef terecht te komen. Toch is niet in ieder land dezelfde steekproefmethode gebruikt. De keuze voor een specifiek design hangt af van de mogelijkheden, ervaringen en ook de kosten in de verschillende landen. De steekproefmethode diende wel aan de volgende voorwaarde te voldoen: "The sample is to be selected by strict random probability methods at every stage" (ESS sample- strategy 2004).

Alle adressen/ respondenten in de steekproef hebben eerst een aankondigingbrief ontvangen. Wanneer meerdere personen op één adres wonen is er gevraagd wie er als laatste jarig was. Deze persoon werd dan uitgekozen als respondent. Respondenten zijn allen 15 jaar of ouder en maken deel uit van een huishouden. Daarbij maakt het niet uit over welke nationaliteit zij beschikken of welke taal zij spreken (wanneer alleen een andere taal wordt gesproken is de vragenlijst vertaald naar de taal van de respondent). In alle landen is gestreefd naar een respons van minimaal 70%.

Voordat de analyses kunnen worden uitgevoerd, dient de data gewogen te worden. We zijn namelijk geïnteresseerd in resultaten gebaseerd op steekproeven die zo goed mogelijk het land representeren. De eerste weging die zal worden uitgevoerd is de design weight. In sommige landen die participeerden in de ESS was het niet mogelijk om alle personen ouder dan 15 jaar een even grote kans te geven om in de steekproef terecht te komen. De design weging corrigeert hiervoor. Daarnaast wordt er gebruik gemaakt van de population size weight op het moment dat gemiddelden tussen Oost- en West Europa worden vergeleken. Deze manier van wegen dient namelijk te worden toegepast wanneer data van twee of meer verschillende landen wordt gecombineerd en is nodig om te corrigeren voor het feit dat landen met heel veel inwoners vaak net zoveel respondenten in hun steekproef hebben als landen met heel weinig inwoners.

3.2: Operationaliseringen

Politiek vertrouwen:

Politiek vertrouwen kan natuurlijk op verschillende politieke instellingen betrekking hebben. In het ESS (2004) is gevraagd naar de mate waarin men persoonlijk vertrouwen heeft in een aantal instituties, te weten: het parlement, het rechtssysteem, de politie, politici, politieke partijen, het Europese parlement en de Verenigde Naties. De antwoordcategorieën kennen een elfpunts- schaal lopend van “helemaal geen vertrouwen” tot “compleet vertrouwen”. Het parlement, politici en de politieke partijen zijn instituties die waarschijnlijk door iedereen direct worden geassocieerd met de politiek. Het Europese Parlement en de Verenigde Naties zijn geen instituties die uitsluitend opereren binnen het eigen land, maar kennen een transnationaal karakter. Theoretisch gezien vallen deze twee items dan ook binnen een andere dimensie. Ook het rechtssysteem en de politie vallen op het eerste gezicht moeilijk te scharen onder de noemer ‘politieke instituties’. Een factoranalyse duidt aan dat de onderlinge samenhang tussen vertrouwen in politici, politieke partijen en het parlement zo hoog is, dat zij één dimensie vormen. ‘Vertrouwen in politieke instituties’ wordt dan ook geoperationaliseerd met deze drie items die samen een betrouwbare schaal vormen (Cronbach’s $\alpha = .857$, Voor de betrouwbaarheid van de schaal per land: zie bijlage A). De schaal loopt van 0 tot 30. Ook zijn factorscores berekend zodat aan de items een bepaald gewicht wordt toegekend. Niet ieder item draagt namelijk even zwaar bij aan de ‘vertrouwensschaal’. De factorscores hebben een standaarddeviatie van 1, daarnaast is het gemiddelde 0. Ze zijn daarom gemakkelijk interpreteerbaar, ook in beschrijvende analyses. Wanneer een land lager scoort dan 0, scoort het beneden gemiddeld op de schaal voor politiek vertrouwen. Als een land hoger scoort dan 0 scoort het boven gemiddeld op de schaal. In de regressie- analyses zal ook gebruik worden gemaakt van deze factorscores.

Onafhankelijke variabelen (micro) individueel niveau:

Inter-persoonlijk vertrouwen zal worden geoperationaliseerd aan de hand van de volgende drie vragen: Vraag 1: “Over het algemeen gesproken, zou u dan zeggen dat de meeste mensen te vertrouwen zijn, of dat je niet voorzichtig genoeg kunt zijn in het vertrouwen van andere mensen? Kunt u dit aangeven met een rapport cijfer tussen de 0 en de 10 waarbij 0 betekent: je kunt niet voorzichtig genoeg zijn en 10 betekent: de meeste mensen zijn te vertrouwen?” Vraag 2: “Denkt u dat sommige mensen misbruik van u proberen te maken als zij de mogelijkheid hebben, of denkt u dat mensen over het algemeen eerlijk

proberen te zijn?” De antwoordcategorieën kennen een elf punten- schaal, lopend van 0: de meeste mensen proberen een loopje met me te nemen als ze de kans krijgen, tot 10: de meeste mensen proberen over het algemeen eerlijk te zijn. Vraag 3: “Denkt u dat de meeste mensen over het algemeen proberen om behulpzaam te zijn of denkt u dat de meeste mensen alleen maar aan zichzelf denken?” (Bij deze vraag gaat het om het mensbeeld dat de respondent heeft: is de mens zelfingenomen of altruïstisch ingesteld?) Er zijn weer elf antwoordcategorieën. 0 betekent dat mensen zelfingenomen zijn en 10 betekent dat de meeste mensen hulpvaardig zijn ingesteld. Na een factoranalyse blijken alle drie de vragen sterk te laden op 1 component. De schaal is betrouwbaar (Cronbach’s alpha = .765) en meet het begrip ‘inter-persoonlijk vertrouwen’. In de regressie- analyses zal gebruik worden gemaakt van factorscores.

Ook zal in deze scriptie worden gekeken naar de invloed van informele geïnvolveerdheid in de samenleving op vertrouwen in politieke instituties. Informele geïnvolveerdheid wordt geoperationaliseerd aan de hand van de volgende twee vragen: ‘Hoe vaak ontmoet u om sociale redenen vrienden, collega’s of familie? Sociaal betekent in dit geval: voor andere redenen dan werk of verplichting? Bij het beantwoorden van deze vraag kon worden gekozen uit de volgende zeven antwoordalternatieven: 1= ‘nooit’, 2= ‘minder dan eens per maand’, 3= ‘eens per maand’, 4= ‘aantal keren per maand’, 5= ‘eens per week’, 6= ‘een aantal maal per week’ en 7= ‘dagelijks’. De volgende vraag luidt: ‘Hoe vaak neemt u in vergelijking met andere mensen van uw leeftijd deel aan sociale activiteiten?’ Onder sociale activiteiten wordt verstaan: deelname aan een activiteit samen met andere mensen uit vrije keuze en voor het plezier. De antwoordcategorieën kennen een vijfpunts-schaal. Deze schaal loopt van 1= ‘veel minder dan andere mensen’ tot 5 = ‘veel meer dan andere mensen’. De sociaal- culturele theorie stelde dat mensen die actief geïnvolveerd zijn in de samenleving een bredere interessesfeer hebben. Daarnaast beschikken zij over meer informatie over de samenleving en de politiek dan mensen die niet zo actief geïnvolveerd zijn. Zowel veelvuldige sociale ontmoeting met vrienden, kennissen en familie als het deelnemen aan sociale activiteiten duidt mogelijkwijs op een bredere interesse sfeer en daarnaast bieden deze vormen van sociaal contact ook toegang tot informatie over de maatschappij. Theoretisch gezien lijkt het dan ook geoorloofd om beide items samen te nemen om een schaal te vormen die informele geïnvolveerdheid in de samenleving meet. De correlatie tussen de items is .352. Dit betekent dat er een positief verband bestaat tussen beide variabelen van medium sterkte. De betrouwbaarheid van de

schaal blijkt niet zo heel erg hoog (Cronbach's alpha = .460). Dit wordt mede veroorzaakt doordat deze slechts bestaat uit twee items waarmee somscores zijn berekend.

Om de individuele percepties van de economische prestaties te meten, wordt gebruik gemaakt van de volgende vraag: 'Hoe tevreden bent u met de staat van de economie van uw land?' Er zijn elf antwoordcategorieën lopend van 0= 'zeer ontevreden' tot 10= 'zeer tevreden'. Naast de evaluatie van de economische situatie zal ook worden gekeken naar het effect van de evaluaties van de overheidsprestaties. ESS (2004) bevatte de volgende vragen m.b.t. tevredenheid: Hoe tevreden bent u met het uw leven in het algemeen? Hoe tevreden bent u met de huidige staat van de economie? Hoe tevreden bent u met de regering? Hoe tevreden bent u met de manier waarop de democratie werkt in uw land? Hoe tevreden bent u met de huidige staat van het onderwijs? Hoe tevreden bent u met de huidige staat van de gezondheidszorg? Alle vragen kennen elf antwoordcategorieën, die lopen van 0=zeer ontevreden tot 10= zeer tevreden. Op het eerste gezicht lijken de vragen m.b.t. onderwijs en gezondheidszorg het meest passend voor het meten van prestaties van de overheid gezien deze gebieden beiden vallen onder de verantwoordelijkheden van de politieke instituties. Na een exploratieve factoranalyse blijken alle vragen te laden op 1 component met een eigenwaarde hoger dan 1 (3.193). Wanneer deze analyse wordt herhaald met twee componenten, blijken alle vragen positief te laden op component 1 behalve de vragen m.b.t. onderwijs en gezondheidszorg. Deze laden beide negatief op component 2. Dit duidt aan dat beide items mogelijk gebruikt kunnen worden om 1 concept te meten. De betrouwbaarheid tussen de twee items is berekend middels cronbach's alpha, deze bedraagt .659 voor de gehele steekproef, hetgeen acceptabel is voor een schaal bestaande uit slechts twee items. Ook is de betrouwbaarheid per land nagegaan, deze varieert van .498 in Finland tot .787 in Portugal. Dit heeft mij doen besluiten om 'tevredenheid met de overheidsprestaties' te meten aan de hand van de vragen m.b.t. onderwijs en gezondheidszorg. In de analyses zal gebruik worden gemaakt van de factorscores.

In deze scriptie zal ook worden nagegaan of het verrichten van betaalde arbeid van invloed is op politiek vertrouwen. In de European Social Survey is eerst gevraagd welke van onderstaande beschrijvingen van toepassing is op hetgeen hij/ zij de afgelopen week heeft gedaan. (Meerdere antwoorden mogelijk)

- 1) Ik heb betaalde arbeid verricht, (werknemer, zelfstandig werkzaam, werkzaam voor familiebedrijf)
- 2) Ik heb een opleiding gevolgd (niet betaald door de werkgever)

- 3) Ik ben werkloos en actief op zoek naar een baan
- 4) Ik ben werkloos, wil wel een baan, maar ben niet actief op zoek
- 5) Ik ben permanent ziek of invalide
- 6) Ik ben met pensioen
- 7) Ik zit in de militaire service
- 8) Ik verricht thuis het huishouden, zorg voor kinderen of andere personen
- 9) Iets anders
- 10) Weet niet

Wanneer er meerdere antwoorden zijn gekozen, is er gevraagd welke omschrijving het beste past bij hetgeen de respondent de afgelopen zeven dagen heeft gedaan. De antwoorden zijn zo gecodeerd dat er slechts één antwoord per respondent overblijft, wat de hoofdactiviteit van de afgelopen zeven dagen representeert. De rationele keuzetheorie stelde dat mensen die werk hebben, meer vertrouwen hebben in politieke instituties dan mensen die werkloos zijn omdat werklozen de regering verantwoordelijk kunnen houden voor het feit dat ze werkloos zijn. De enige twee antwoordmogelijkheden die het begrip ‘werkloos zijn’ omvatten, zijn in dit geval categorie 3 (werkloos en actief op zoek naar een baan) en categorie 4 (werkloos, wil wel een baan, maar niet actief op zoek). Beide categorieën krijgen code 1. De resterende categorieën krijgen code 0 en zijn hiermee de referentiecategorie. De resultaten dienen met voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd gezien de referentiecategorie een vrij heterogene groep betreft. Vanwege te kleine aantallen respondenten in de verschillende categorieën was het helaas niet mogelijk om voor iedere categorie een aparte dummie aan te maken.

De linkse- of rechtse politieke oriëntatie van de respondent wordt gemeten aan de hand van de volgende vraag: In politieke zaken wordt vaak van ‘politiek links’ en ‘politiek rechts’ gesproken; waar zou u uw eigen politieke ideeën plaatsen; 0= links; 10= rechts. In deze scriptie zijn we vooral geïnteresseerd in mensen die extreem linkse of extreem rechtse standpunten hebben. Daarom worden er twee dummie variabelen aangemaakt. ‘Links’ betreft de scores 0 en 1, rechts bevat de scores 9 en 10. Het politieke midden is in dit geval de referentiecategorie en omvat de scores 2 tot en met 8. De referentiecategorie krijgt na hercodering de score 0, links krijgt de score 1 en rechts krijgt de score 2.

Onafhankelijke variabelen (macro) samenlevingsniveau.

De welvaartstoe- (of af)name is gemeten via het GDP per hoofd van de bevolking (ppp= purchasing power parity) in United States Dollars. Deze gegevens zijn verkregen van ‘The

International Monetary Fund' (zie website: www.imf.org). Vervolgens is de gemiddelde welvaartstoename tussen 1990 en 2004 voor ieder land berekend met de formule: $(\text{GDP in 2004} - \text{GDP in 1990})/14$. In de analyses zal gebruik worden gemaakt van de gemiddelde welvaartstoename. Daarnaast zal gecontroleerd worden voor GDP in het aanvangsjaar 1990.

Toe (of af)nemende werkloosheid is gemeten aan de hand van gegevens van "The World Bank" die zijn verkregen via "World Perspective Monde". World Perspective is een team van professoren en leraren die zijn gespecialiseerd in verschillende disciplines zoals (politieke) geschiedenis, economie of sociale wetenschappen. Deze website verschaft informatie over de wereld vanaf 1945 (<http://worldperspective.usherbrooke.ca/>). Via deze website zijn de totale werkloosheidscijfers per land gegeven (als percentage van de gehele beroepsbevolking) tussen 1995 en 2004. Met behulp hiervan is de gemiddelde toe (of af)name berekend in deze periode via de volgende formule: $(\% \text{werklozen in 2004} - \% \text{werklozen in 1995})/9$. In de analyses zal gebruik worden gemaakt van de gemiddelde werkloosheidstoe (of af)name. Daarnaast zal worden gecontroleerd voor het percentage van de beroepsbevolking dat werkloos was in het aanvangsjaar 1995.

Postmodernisering wordt gemeten aan de hand van de postmaterialisme-index. Deze is ontleend aan de 1999-2004 European Values Study en World Values Surveys data (Inglehart, Basáñez, Díez-Medrano, Halman & Luijkx, 2004). Voor Noorwegen en Zwitserland bleken voor 2004 geen gegevens beschikbaar. Om deze twee landen toch mee te kunnen nemen in de multi-variate analyse is er voor gekozen om voor beide landen de gegevens van 1996 te gebruiken, er vanuit gaande dat er tussen 1996 en 2004 geen grote schommelingen hebben plaatsgevonden in de mate waarin de inwoners van de landen er postmaterialistische waarden op nahouden.

Controle variabelen:

Voor de volgende variabelen zal in de analyses worden gecontroleerd: geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, werkloosheid in 1995 en GDP in 1990. Er heerste ook de verwachting dat het huishoudelijk inkomen mogelijk een effect zou kunnen hebben maar omdat deze variabele in verschillende landen meer dan 50% missings heeft, is besloten om deze buiten beschouwing te laten. Geslacht is een dummie waarbij 'man' de referentiecategorie is en de score 0 heeft. 'Vrouw' heeft score 1. Ook zal worden gecontroleerd voor leeftijd. In de vragenlijst werd gevraagd naar het geboortjaar van de respondent. De vragenlijst is

afgenomen in 2004. Om de variabele 'leeftijd' te construeren is de volgende formule gebruikt: leeftijd= 2004- geboortejaar.

Het opleidingsniveau van de respondent zal ook worden meegenomen in de analyses als controle variabele. De vraag uit de European Social Survey luidde:

Wat is het hoogste opleidingsniveau dat je hebt bereikt?

De antwoordcategorieën krijgen de volgende codering:

0 = Niet voltooid lager onderwijs

1 = Lager onderwijs, basisschool, lager speciaal onderwijs, lager beroepsonderwijs, lagere technische school, nijverheidsonderwijs, huishoudschool, VMBO basisberoepsgerichte of kaderberoepsgerichte leerweg

3 = MULO, ULO, MAVO, VMBO theoretische of gemengde leerweg

4 = KMBO, VHBO, Middelbaar beroepsonderwijs, MBO beroepsopleidende leerweg MBO-plus voor toegang tot het HBO, korte HBO-opleiding (korter dan 2 jaar) MMS, HAVO

HBS, VWO, gymnasium, atheneum

5 = Hoger beroepsonderwijs, kweekschool, conservatorium, MO-akten, nieuwe stijl hoge scholen

6 = Wetenschappelijk onderwijs, universiteit, technische/economische hogeschool oude stijl

postdoctorale opleiding (leraren- en beroepsopleidingen zoals medici, apotheker) Aio/Oio of andere promotie-opleiding tot graad van doctor

Het effect van welvaartstoename en werkloosheidstoe- of afname kan mogelijk worden verstoord door de mate van welvaart en de werkloosheidscijfers in de aanvangsjaren 1990 en 1995. Dit is dan ook de rede dat er ook wordt gecontroleerd voor de gdp in 1990 en de werkloosheid in 1995.

3.3: Analyse strategie

Allereerst wordt de afhankelijke variabele in de vorm van landengemiddelden gepresenteerd. Hierdoor ontstaat een inzicht in de verschillen en overeenkomsten in de Oost- Europese en West- Europese landen. Er zal gebruik worden gemaakt van factorscores. De factorscores hebben een standaarddeviatie van 1, daarnaast is het gemiddelde 0. Ze zijn daarom gemakkelijk interpreteerbaar, ook in beschrijvende analyses. Wanneer een land lager scoort dan 0, scoort het beneden gemiddeld op de schaal voor politiek vertrouwen. Als een land hoger scoort dan 0 scoort het boven gemiddeld op de

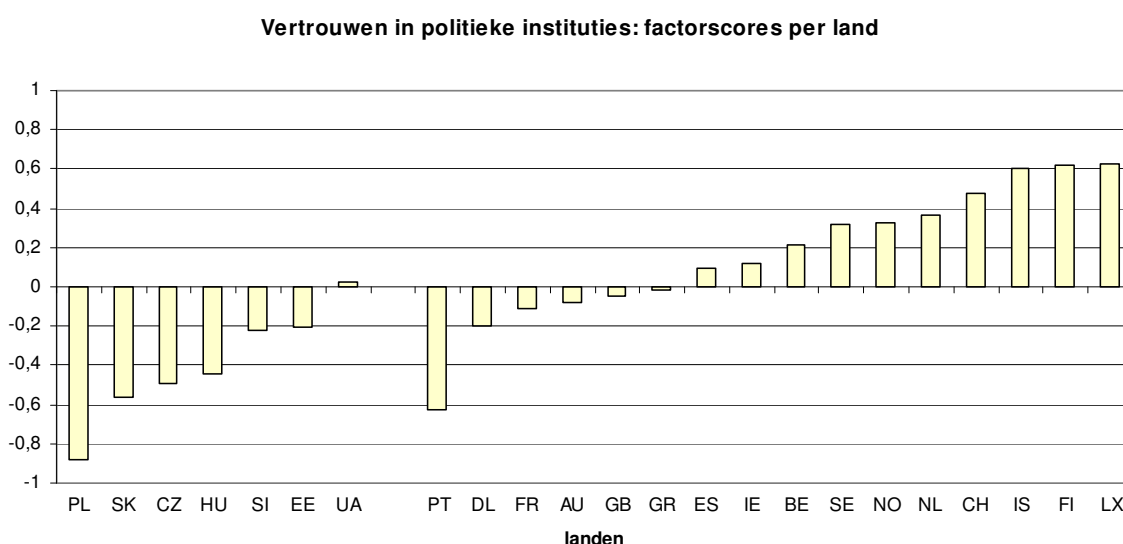
schaal. Vervolgens zal ook voor ieder land afzonderlijk worden bekeken hoe hoog de inwoners gemiddeld scoren op de drie losse facetten van politiek vertrouwen, te weten; vertrouwen in politici, vertrouwen in de politieke partijen en vertrouwen in het parlement. De mogelijkheid bestaat namelijk dat er binnen de landen toch sprake is van variatie. Ook zal voor ieder facet van politiek vertrouwen worden nagegaan voor Oost- en voor West- Europa, hoe hoog men gemiddeld scoort en er zal worden gekeken of de scores van Oost- en West ook daadwerkelijk significant van elkaar verschillen. Hiermee wordt dan antwoord gegeven op de eerste deelvraag die luidt: In hoeverre is er sprake van verschillen tussen inwoners van de West- Europese democratieën en de Post- communistische landen in Oost- Europa. Na deze beschrijvende resultaten volgen de regressie- analyses. Eerst worden alle hypothesen bi- variaat getoetst, voor Oost- en voor West- Europa apart. Bij de analyses hanteer ik de volgende criteria: De nul-hypothese wordt verworpen indien de overschrijdingskans $p < 0.05$. Dit betekent dat de nul-hypothese altijd wordt verworpen met een betrouwbaarheid van 95% of meer. Daarnaast is er gekozen voor tweezijdige toetsen omdat de richtingen van de verbanden niet altijd duidelijk te voorspellen zijn. Ten slotte worden de individuele gegevens samen met de macrogegevens in een multi-variaat model geanalyseerd. Dit zal voor Oost- en West- Europa apart worden gedaan zodat het vervolgens mogelijk is om te bekijken of de effecten van de determinanten in sterkte verschillen voor Oost- en West. De multi-variate designs bestaan uit 4 modellen. Het eerste model bevat de controle variabelen. Het tweede model bevat de controle variabelen en inter-persoonlijk vertrouwen en informele geïnvolveerdheid in de samenleving. Aan het derde model worden de variabelen toegevoegd die zijn afgeleid uit de rationele keuzetheorie. Het vierde model bevat daarnaast nog de maatschappijenmerken. Om antwoord te kunnen geven op de vraag in hoeverre de effecten van de determinanten van politiek vertrouwen in sterkte verschillen voor Oost- en West- Europa , dienen de B's (ongestandaardiseerde regressie- coëfficiënten) te worden vergeleken. Zowel de richting van het verband als de sterkte van het verband kan hiermee worden nagegaan. Vervolgens volgt in hoofdstuk 5 de conclusie. Hier zal uitgebreid in worden gegaan op het beantwoorden van de probleemstelling.

HOOFDSTUK 4: RESULTATEN

4.1: Beschrijvende analyses

In dit hoofdstuk worden de resultaten beschreven. Allereerst zal in dit onderzoek worden nagegaan in hoeverre er sprake is van verschillen tussen individuen afkomstig uit landen met een communistisch verleden en uit de Westerse- democratieën in de mate waarin zij politieke instituties vertrouwen. In figuur 1 staan de gemiddelde landenscores. Hieruit valt op te maken welke landen boven- en welke landen onder het gemiddelde scoren. Bij een score hoger dan 0 scoort het land hoger dan het gemiddelde op de vertrouwensschaal. Bij een score lager dan 0 scoort het land lager dan het gemiddelde. Aan de linkerkant van de figuur staan de scores van de Oost- Europese landen met een communistisch verleden. Rechts in de figuur staan de scores voor de West- en Zuid Europese democratieën.

Figuur 1: Landengemiddelden vertrouwen in politieke instituties.

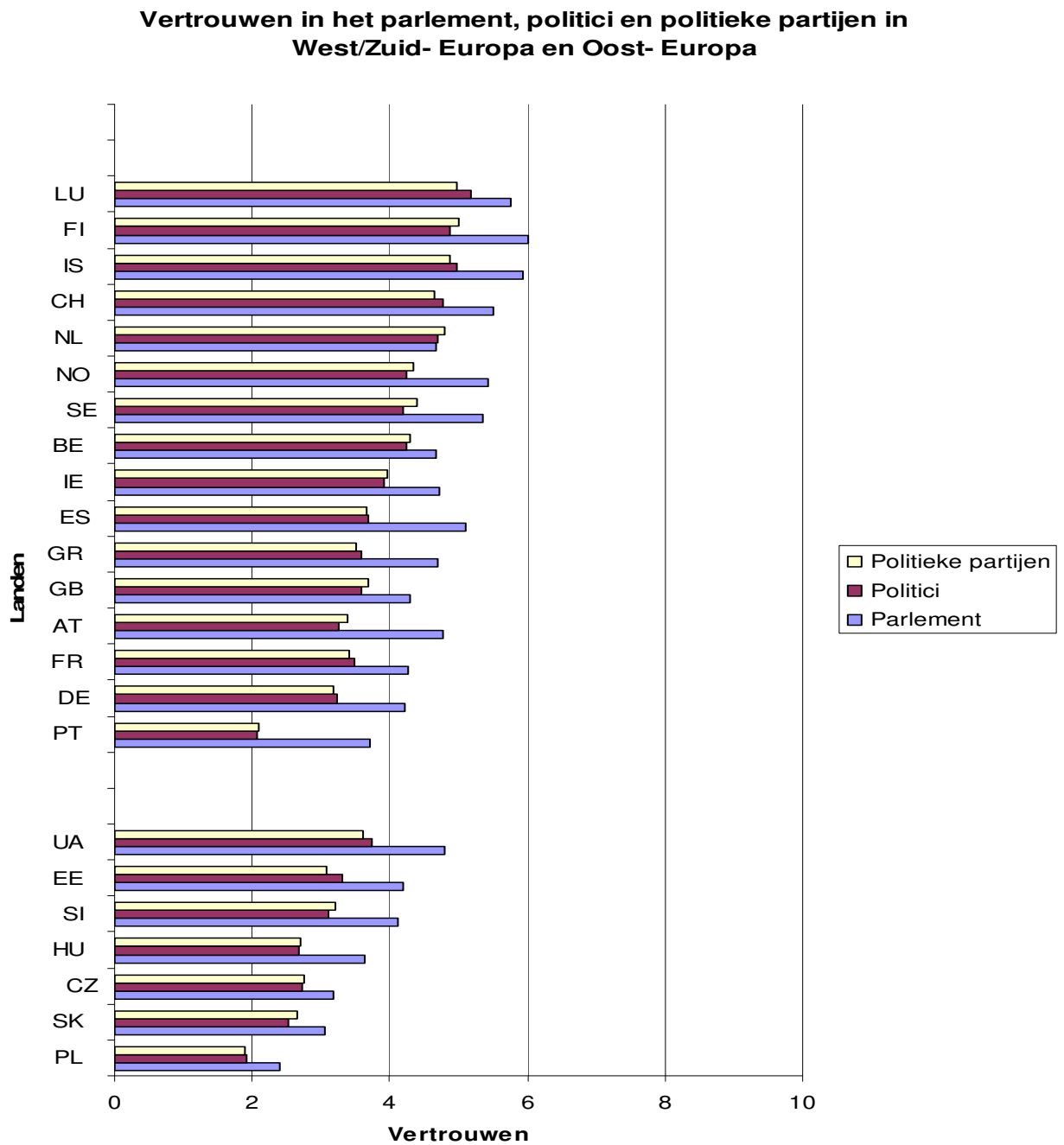
Bron: European Social Survey 2004

Zoals verwacht scoren de West- Europese landen bijna allemaal hoger dan de Oost- Europese landen. Het vertrouwen is het hoogste in Denemarken, Finland en Luxemburg. In Polen en Slowakije heeft men het minste vertrouwen in de politiek. Er is dus duidelijk een Oost- Westscheiding zichtbaar. Portugal en Duitsland vormen een uitzondering. Deze Zuid- en West Europese landen scoren gemiddeld lager dan een aantal Oost- Europese landen. Een mogelijke oorzaak voor de relatief lage score van Duitsland is dat het bestaat uit een oostelijk en een westelijk deel. De voormalige DDR (Oost- Duitsland) kende tussen 1949 en 1990 een communistisch regime en was trouw aan de Sovjet Unie. De voormalige

BRD (West- Duitsland) werd na de Tweede Wereldoorlog ingelijfd bij het Westen en was na 1955 een onafhankelijke democratie. Wanneer de gemiddelde scores op de schaal van vertrouwen apart worden bekeken voor Oost- en West Duitsland, blijken deze ook significant van elkaar te verschillen ($p=.001$). In West- Duitsland scoort men gemiddeld $-.1703$ en in Oost- Duitsland een $-.3180$. In Oost- Duitsland scoort men dus lager dan in West- Duitsland, net zoals dat men in West- Europa hoger scoort dan in de Oost- Europese landen. Verder blijkt dat Oekraïne het hoogst scoort van de Oost- Europese landen. Ook is nagegaan of de scores van de verschillende landen allen *significant* afwijken van het gemiddelde (zie bijlage 4). Dit is gedaan middels een OLS regressieanalyse waarin ieder land als een aparte dummie is opgenomen. In dit geval is Griekenland de referentiecategorie omdat het vertrouwen wat de inwoners hebben in de politieke instituties gemiddeld te noemen is (zie figuur 1). Uit het resultaat van de analyse blijkt dat alle landen significant afwijken van gemiddelde, behalve Griekenland, Groot- Brittannië en Oekraïne.

In figuur 2 worden de scores op de *verschillende facetten* van vertrouwen in politieke instituties vergeleken voor de zeven voormalig communistische landen in Oost- Europa en de zestien West- en Zuid Europese democratieën. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen vertrouwen in het parlement, de politici en de politieke partijen. De schaal loopt van 0 tot 10, waarbij geldt hoe hoger de score, hoe meer vertrouwen in de desbetreffende politieke institutie. (In bijlage 3 staan tevens de standaarddeviaties vermeld. Deze representeren ‘de gemiddelde afwijking van het gemiddelde’.)

Figuur 2: Vertrouwen in politieke instituties: West Europa versus Oost- Europa

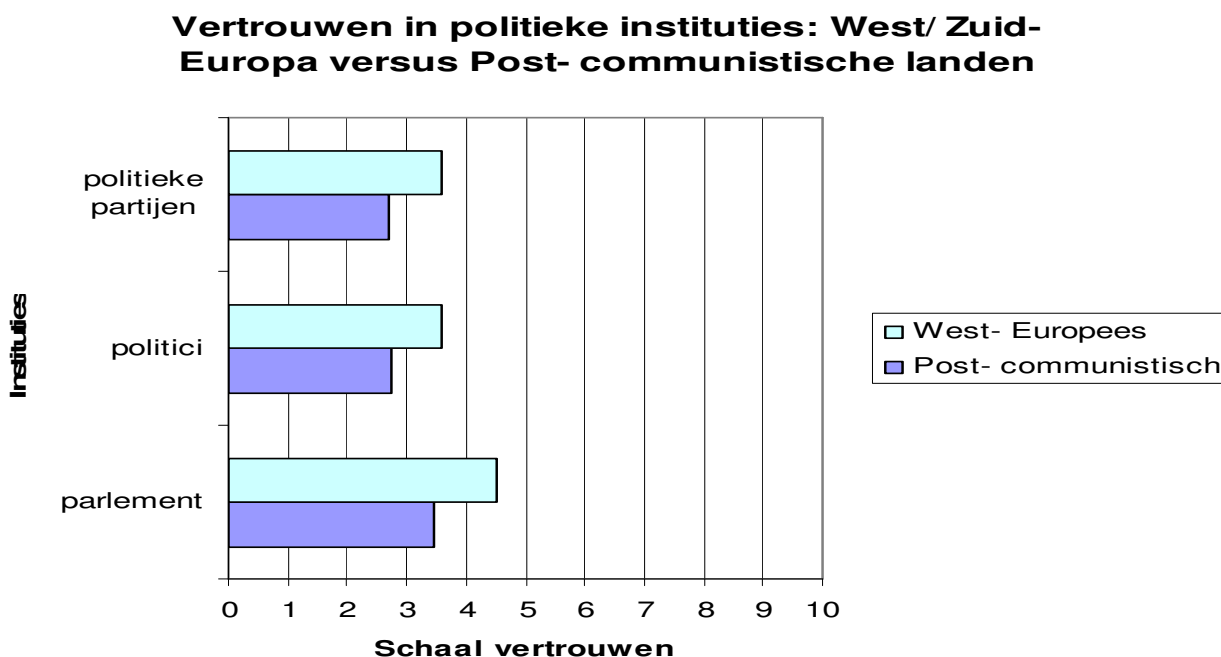
Bron: European Social Survey 2004

Wat als eerste opvalt in figuur 3 is dat het politieke vertrouwen niet erg hoog is. In slechts enkele landen komt het gemiddelde over de helft (5) van de schaal. Waar dat wel het geval is, betreft het dan nog voornamelijk het parlement, niet de politieke partijen en politici. Verder blijkt dat men in vrijwel alle landen het meeste vertrouwen gunt aan het parlement. Nederland vormt hier een uitzondering op. Hier is het vertrouwen in het parlement nog net iets lager dan het vertrouwen in politici en politieke partijen.

De landenscores voor politici en politieke partijen lijken in alle landen gelijk op te gaan. Een verklaring hiervoor is dat men nauwelijks onderscheid maakt tussen de politici en de politieke partijen die zij vertegenwoordigen. In democratieën wordt de term politicus gehanteerd voor diegenen die een gekozen functie hebben of nastreven en de door hen gekozen dagelijkse bestuurders. De politicus wordt in het algemeen gekozen als lid van een politieke partij. De politicus dient dan de standpunten van de politieke partij uit te dragen, en de verwezenlijking van de doelstellingen van de partij na te streven.

De eerste deelvraag van deze scriptie luidde: “In hoeverre is er sprake van verschillen tussen individuen afkomstig uit landen met een communistisch verleden en uit de Westerse- democratieën in de mate waarin zij politieke instituties vertrouwen?” Om hierop een exact antwoord te geven, dienen de gemiddelde scores op de verschillende facetten van politiek vertrouwen tussen Oost- en West Europa te worden vergeleken. De resultaten zijn af te lezen in figuur 3.

Figuur 3: Vertrouwen in politieke instituties: West- Europa versus Oost- Europa

Bron: European Social Survey 2004

Uit de figuur blijkt zoals verwacht dat inwoners uit West- en Zuid Europa meer vertrouwen hebben in de politieke partijen, de politici en het parlement dan de inwoners van de voormalig communistische landen. Deze verschillen blijken allen significant bij een niveau

van ($p = .000$.) Hiermee is antwoord gegeven op de eerste deelvraag: Het politieke vertrouwen is hoger in West- Europa dan in Oost- Europa.

4.2: Bi-variate resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de enkelvoudige regressies getoond. De linkerkant van tabel 2 heeft betrekking op de Oost- Europese democratieën en de rechterkant op de West- Europese Nieuwe democratieën. Ook is de vorm van het verband tussen de onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabele nagegaan middels een grafiek waarin de gemiddelde score op de afhankelijke variabele is afgezet tegen de score op de desbetreffende onafhankelijke variabelen. Deze lijngrafieken zijn te vinden in bijlage 5.

Tabel 2: Resultaten OLS regressie bi-variaat met vertrouwen in politieke instituties als afhankelijke variabele voor Oost- Europese Nieuwe democratieën en West- Europese democratieën.

Variabelen	Oost- Europese Nieuwe democratieën				West- Europese democratieën			
	B	S.E	Bèta	R2	B	S.E	Bèta	R2
(INDIVIDUEEL)								
Inter- persoonlijk vertrouwen	.338***	.008	.345	.119	.388***	.005	.387	.149
Informele geïnvolveerdheid	.033***	.004	.076	.006	.034***	.003	.069	.005
Tevredenheid economie	.182***	.004	.419	.175	.197***	.002	.486	.237
Tevr. prestaties overheid	.234***	.009	.246	.061	.450***	.005	.449	.202
Midden (ref.)	-.372***	.010			.215	.006		
Links	-.307***	.038	-.082		-.326***	.028	-.070	
Rechts	.245***	.032	.076	.014	.111***	.027	.024	.006
Niet werkloos (ref) Werkloos	-.390***	.009			.175***	.006		
	-.176***	.036	-.044	.002	-.310***	.025	-.069	.005
(MACRO)								
Postmaterialisme	-.133***	.037	-.032	.001	.016	.025	.004	.000
Welvaartstoename	-.007***	.000	-.144	.021	.004***	.000	.152	.023
Werkloosheid toename	-.533***	.031	-.155	.024	-.039**	0.14	-.016	.00

*p < .05; **p < .01; ***p < .001 (two- tailed test)

Bron: European Social Survey 2004.

Bi-variate analyses op microniveau:

Allereerst is er gekeken naar het effect van inter- persoonlijk vertrouwen op vertrouwen in politieke instituties. Dit effect blijkt zowel in Oost- Europa als in West- Europa in de verwachte richting en is vrij sterk. Naarmate men meer vertrouwen heeft in elkaar, lijkt men ook meer vertrouwen te gunnen aan de politieke instituties. De generaliserings-

hypothese wordt dus tot nog toe zowel in Oost- als in West- Europa door de data ondersteund. Om de sterktes van de effecten te vergelijken tussen Oost- en West Europa dient gekeken te worden naar de B's (ongestandaardiseerd). Het effect lijkt in dit bi- variatie model iets sterker te zijn in West- Europa. Dit is in overeenstemming met de gestelde hypothese. Deze voorspelde namelijk dat het positieve effect van inter- persoonlijk vertrouwen op vertrouwen in politieke instituties sterker zou zijn in West- Europa. Vervolgens is gekeken of informele geïnvolveerdheid in de samenleving mogelijk mede bepaalt of iemand veel of weinig vertrouwen heeft in de politiek. De verwachting luidde dat naarmate men meer geïnvolveerd is in de samenleving, men ook meer vertrouwen heeft. Deze voorspelling blijkt juist te zijn. Er is sprake van een significant lineair effect in de verwachte richting. Dit geldt zowel voor Oost- Europa als voor West- Europa. Echter de effecten lijken niet erg sterk en verschillen nauwelijks voor beide zijden van Europa.

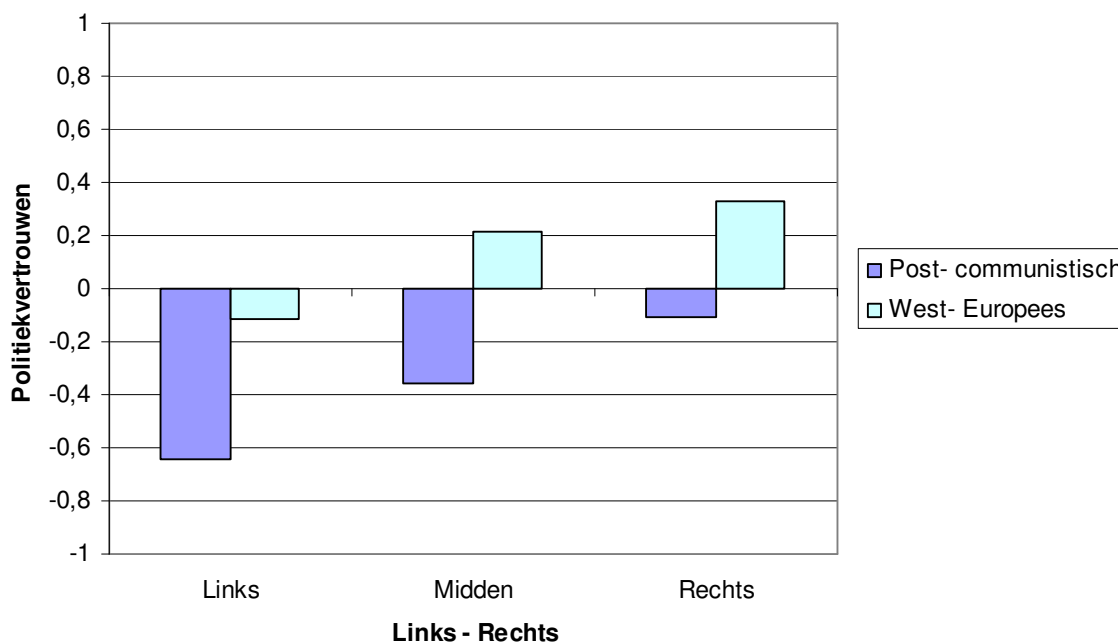
Verder blijkt uit de resultaten dat naarmate men meer tevreden is over de economie in het land, men ook meer vertrouwen heeft in politieke instituties. Dit is conform de gestelde hypothese. Het effect is lineair en vrij sterk zowel in Oost als in West. Wanneer de effecten in Oost- en West Europa vergeleken worden, lijkt het effect in West- Europa sterker te zijn. Echter dit verschil is bijna te verwaarlozen.

De politieke instituties dienen ook nog op andere gebieden te presteren dan alleen op economische - en ook deze prestaties blijken van invloed op de mate waarin mensen de politiek vertrouwen gunnen. Naarmate men meer tevreden is over de prestaties van de overheid, blijkt men meer vertrouwen te hebben. Zowel in Oost- als in West Europa is het effect erg sterk te noemen. Toch lijkt het aanzienlijk groter in West- Europa.

Politieke voorkeur is een dummie in de analyse omdat de hypothese voorspelde dat mensen die een gematigde politieke opvatting hebben, meer vertrouwen hebben in de politiek dan mensen die een extremer standpunt innemen. Er werd dus geen lineair verband verondersteld. In Figuur 4 wordt echter duidelijk dat er zowel in West- als in Oost- Europa wel sprake is van een lineair verband. Linkse mensen hebben minder vertrouwen, het politieke midden wat meer en het meeste vertrouwen hebben mensen die politiek rechts georiënteerd zijn. Alleen mensen die links extreme politieke opvattingen hebben, gunnen de politiek dus minder vertrouwen. Rechts- georiënteerden blijken juist significant meer vertrouwen te hebben dan mensen in het politieke midden. De hypothese wordt dus deels verworpen.

Figuur 4: Gemiddeld vertrouwen in politieke instituties en politieke voorkeur voor West- Europa en Oost- Europa.

Gemiddeld vertrouwen in politieke instituties voor extreem links en extreem rechts en het politieke midden in West- Europa en Oost- Europa

Bron: European Social Survey 2004

De laatste hypothese op micro-niveau luidde dat het niet hebben van betaald werk zou leiden tot minder vertrouwen in de politieke instituties. Ook deze hypothese kan worden aangenomen. Het effect blijkt significant en is in de verwachte richting. Het effect lijkt sterker te zijn in West- Europa dan in Oost- Europa.

Bi-variate analyses op macroniveau:

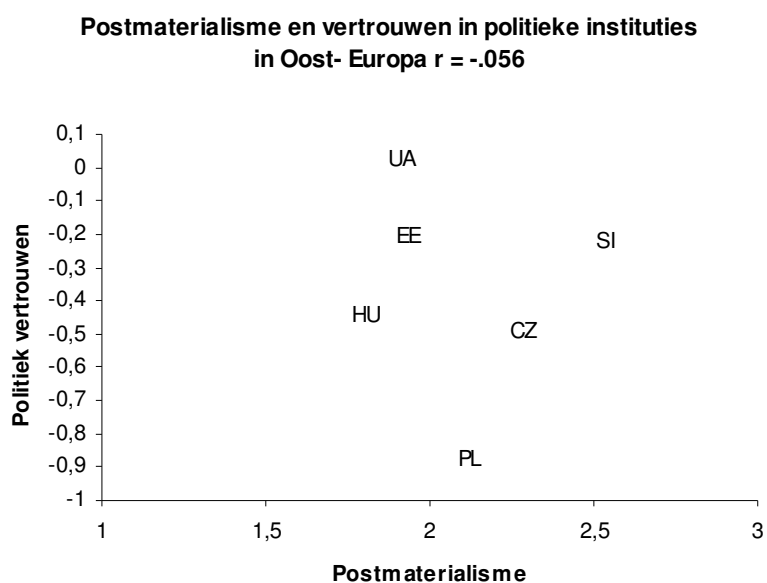
Op geaggregeerd niveau zijn de volgende hypothesen getoetst:

- *Naarmate de samenleving waarin een individu woont postmoderner is, zal dit individu minder vertrouwen hebben in politieke instituties.*
- *Naarmate de welvaart in een land meer is toegenomen, zullen de inwoners van dat land meer vertrouwen hebben in de politieke instituties.*
- *Naarmate de werkloosheid in een land sterker is gestegen, zullen de inwoners van dat land minder vertrouwen hebben in de politieke instituties.*

Tabel 2 toont ook de resultaten van de bi-variate regressie-analyses op *macro*-niveau. Om deze resultaten te visualiseren, is voor iedere macro- hypothese, zowel voor de Oost- als voor de West- Europese landen, de gemiddelde landscore op de desbetreffende onafhankelijke variabelen afgezet tegen het vertrouwen in politieke instituties (factorscores). Op die manier wordt de sterkte en de richting van het verband duidelijk. Tevens is de correlatie berekend. Bij correlatierekening wordt verondersteld dat het verband tussen de twee variabelen rechtlijnig is. Als het verband niet lineair is, geeft de correlatiecoëfficiënt een vertekend beeld van het verband. Dit is ook het geval wanneer er enkele uitschieters (extreme waarden) zijn, dat wil zeggen landen die extreem scoren.

Allereerst is gekeken naar het effect van postmaterialisme op politiek vertrouwen. Op basis van de regressie- analyse (zie tabel 2) kan geconcludeerd worden dat de postmaterialisme- hypothese in Oost- Europa kan worden aangenomen. In West- Europa wordt geen significant verband gevonden. Tabel 5 toont voor de Oost- Europese landen de samenhang tussen beide variabelen en tabel 6 voor de West- Europese landen.

Figuur 5: Postmaterialisme en politiek vertrouwen voor landen in Oost- Europa.

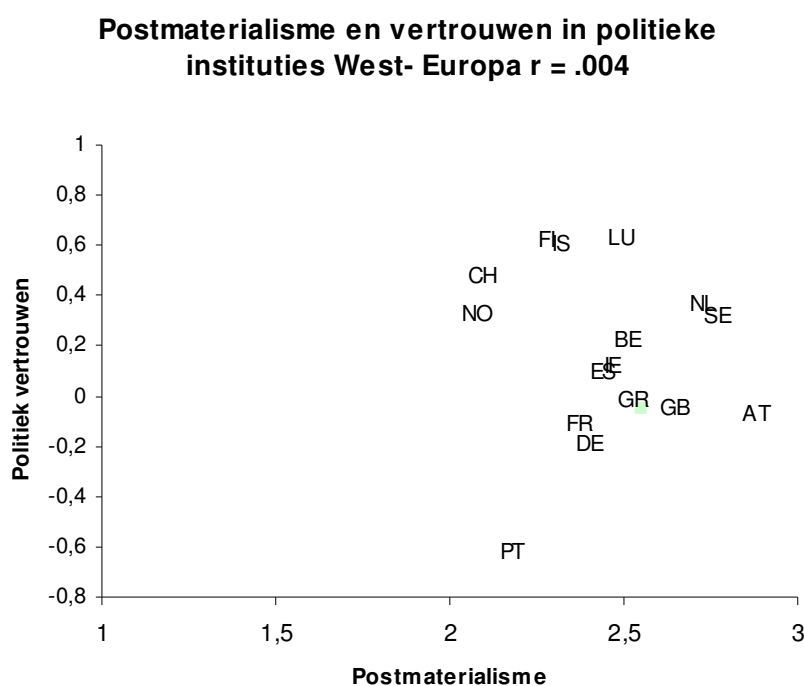

Bron: European Social Survey (2004)

Wanneer de puntenwolk wordt bekeken, blijkt dat er nauwelijks een lineair verband is waar te nemen. Dit zal mede worden veroorzaakt door het feit dat er slechts van zes Oost- Europese landen gegevens beschikbaar zijn. Op basis van zo'n klein aantal is het erg moeilijk om conclusies te trekken. Het blijkt dat Oekraïne en Estland in vergelijking met de andere landen relatief hoog scoren op de schaal van politiek vertrouwen, daarnaast blijken

inwoners van deze landen niet erg postmaterialistisch. In Tsjechië, waar men wat meer de postmaterialistische waardeoriëntatie aanhangt, heeft men minder vertrouwen in de politiek. Al met al kan gezegd worden dat de gegevens voorzichtig geïnterpreteerd dienen te worden. De correlatie coëfficiënt duidt op een zeer zwak negatief verband, maar de puntenwolk is moeilijk interpreteerbaar. In figuur 6 wordt hetzelfde verband getoond maar dan voor de West- Europese democratieën.

Figuur 6: Postmaterialisme en politiek vertrouwen voor landen in West- Europa.

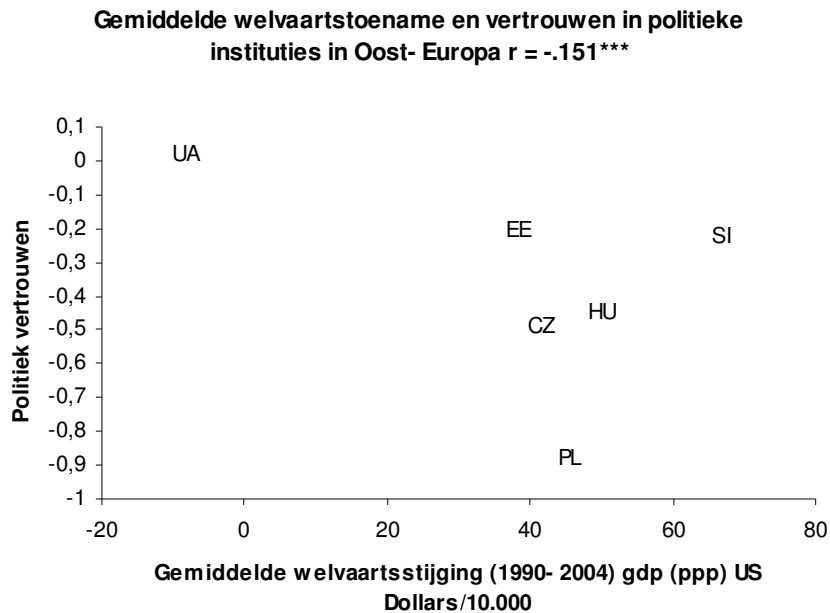
Bron: European Social Survey (2004)

Uit de regressieanalyse (zie tabel 2) kwam naar voren dat er in West- Europa geen significant effect is van de mate van postmaterialisme van een land op de mate waarin de inwoners vertrouwen hebben in de politiek. Dit is ook zichtbaar in figuur 6. De puntenwolk is zo goed als rond, hetgeen betekent dat er geen lineair- effect bestaat. In West- Europa wordt de postmaterialisme- hypothese dus verworpen.

Vervolgens is gekeken naar het effect van welvaartstoename op politiek vertrouwen. Uit de regressie-analyse (zie tabel 2) blijkt dat de hypothese over het verband tussen welvaartstoename en politiek vertrouwen in Oost- Europa kan worden verworpen. Het effect lijkt zelfs omgekeerd: welvaartsstijging zou leiden tot minder vertrouwen in de politiek. In West- Europa lijkt de hypothese wel op te gaan: Welvaartsstijging genereert politiek vertrouwen, echter het effect is erg zwak.

In figuur 6 wordt de samenhang tussen welvaartstoename en politiek vertrouwen weergegeven voor Oost- Europa en in figuur 7 voor West- Europa.

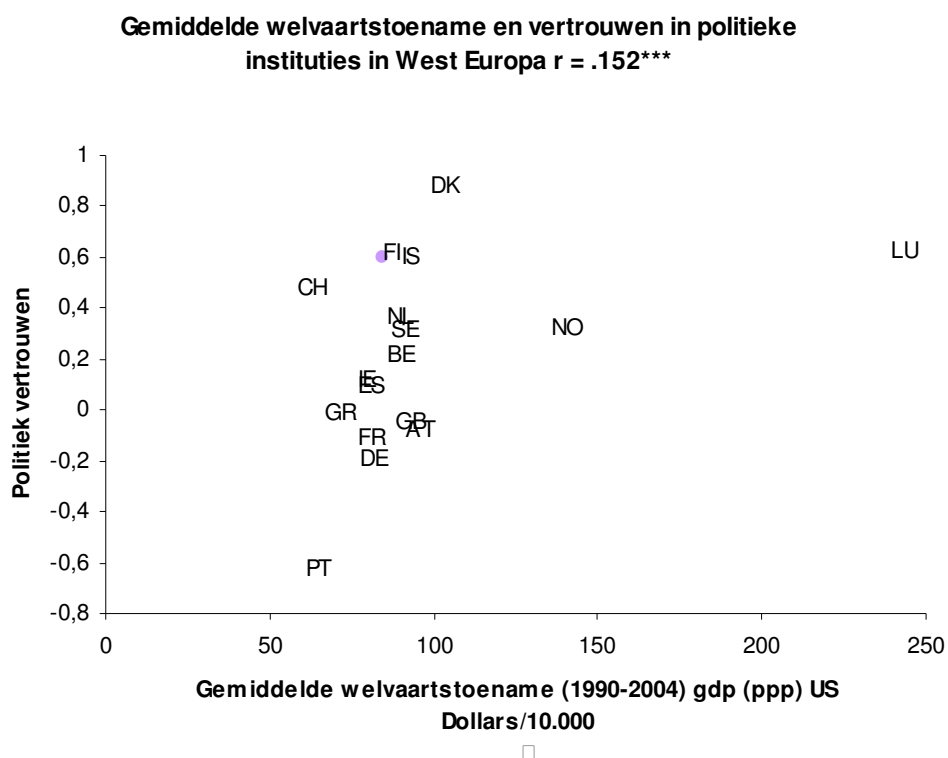
Figuur 6: Welvaartstoename en politiek vertrouwen in Oost- Europa

Bron: European Social Survey (2004)

Uit de figuur blijkt een zeer zwakke negatieve samenhang, alsook een extreme score van Oekraïne. In dit land blijken de inwoners vergeleken met de inwoners van de andere Oost-Europese landen het meeste politieke vertrouwen te hebben, terwijl er de sterkste welvaartsdaling heeft plaats gevonden in de periode 1990- 2004. Wederom dienen de resultaten voor Oost- Europa voorzichtig te worden geïnterpreteerd vanwege het kleine aantal landen waarvan gegevens beschikbaar zijn. Tabel 7 toont de resultaten van West-Europa.

Figuur 7: Welvaartstoename en politiek vertrouwen in West- Europa

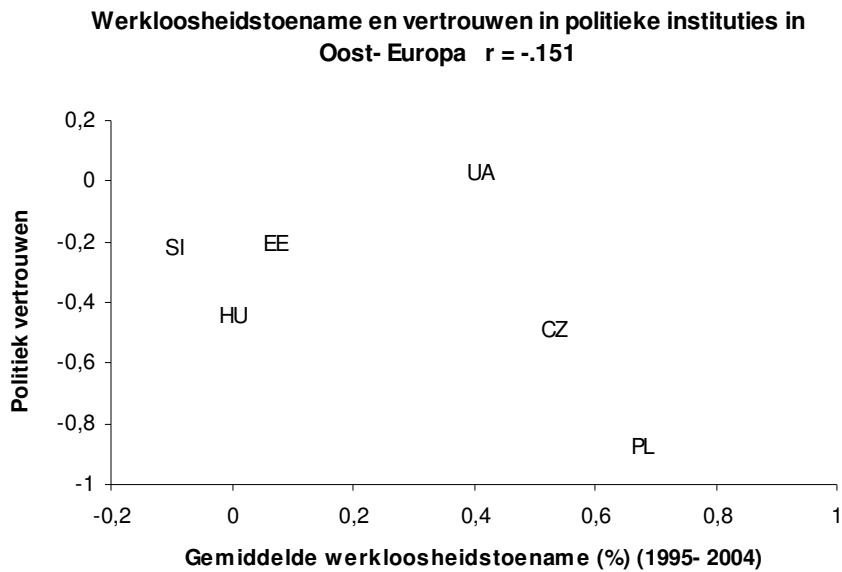

Bron: European Social Survey (2004)

Uit de regressie- analyse voor West- Europa (zie tabel 2) kwam naar voren dat naarmate de welvaart sterker is gestegen, men meer vertrouwen heeft in politieke instituties. Dit is conform de gestelde hypothese. Het effect bleek echter niet erg sterk te zijn. In figuur 7 is wederom de samenhang weergegeven tussen welvaartstoename en politiek vertrouwen in West- Europa om het verband te verduidelijken. Ook uit deze figuur komt naar voren dat er sprake is van een zwak lineair verband in de verwachte richting. Opvallend is de score van Luxemburg. Luxemburg kent een grote welvaartstoename maar de Luxemburgers hebben niet het meeste vertrouwen in de politiek.

De hypothese die luidde dat naarmate de werkloosheid sterker is gestegen er minder vertrouwen is, kan volgens tabel 2 zowel in Oost- als in West- Europa worden aangenomen. Het effect lijkt sterker te zijn in Oost- Europa. In tabel 8 en 9 wordt de samenhang weergegeven tussen beide variabelen, respectievelijk voor Oost- en voor West- Europa.

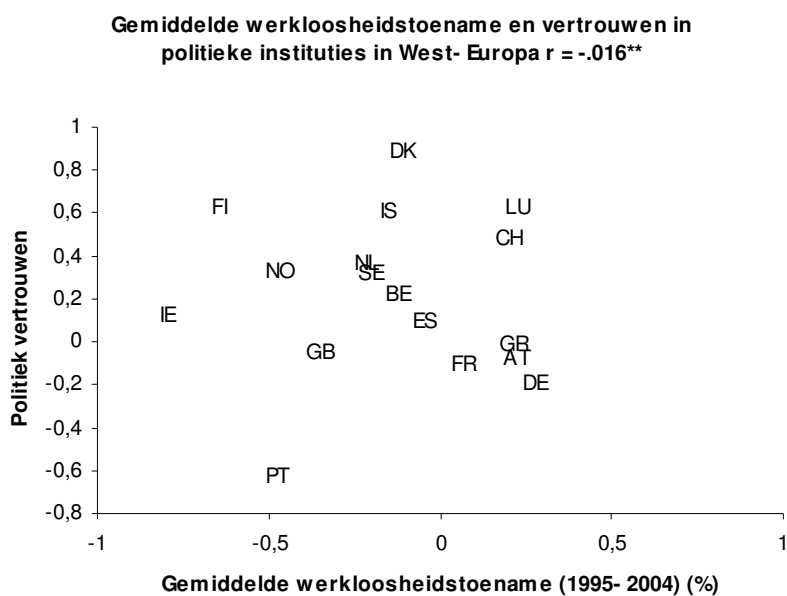
Figuur 8: Werkloosheidstoename en politiek vertrouwen in Oost- Europa

Bron: European Social Survey (2004)

Uit figuur 8 blijkt het negatieve effect: Naarmate de werkloosheid sterker is gestegen, is er minder vertrouwen in de politiek. Toch dient wederom vermeld te worden dat het kleine aantal landen van Oost- Europa (slechts 6) mogelijk zorgt voor een vertekend beeld. Een vergelijking van zo'n selectief aantal landen met het grotere aantal landen in West- Europa dient met voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden.

Figuur 9: Werkloosheidstoename en politiek vertrouwen in West- Europa

Bron: European Social Survey (2004)

In West- Europa lijkt de samenhang tussen de variabelen een stuk moeilijker te interpreteren. De puntenwolk lijkt vrij rond, wat zou betekenen dat er geen lineair verband is. Dit wordt mogelijk mede veroorzaakt door de extreme score van Portugal. In dit land is de werkloosheid vrij sterk afgenomen tussen 1995 en 2004 maar toch is het vertrouwen in de politiek erg laag te noemen. Voor de overige landen lijkt de hypothese wel min of meer op te gaan: Naarmate de werkloosheid sterker is toegenomen, heeft men minder vertrouwen in de politiek. Het effect is echter erg zwak.

4.3 Multi- variate resultaten: Oost- en West Europa vergeleken

De resultaten van de multi- variate analyses worden getoond in de tabellen 3 en 4. Tabel 3 heeft betrekking op de West- Europese democratieën en tabel 4 op de Oost- Europese Nieuwe democratieën. Beide tabellen zijn op dezelfde wijze opgebouwd: In model 1 worden de effecten van de controle variabelen geschat. Vervolgens worden in model 2 zowel de sociaal- psychologische als de sociaal- culturele variabelen toegevoegd. Model 3 voegt daar vervolgens de effecten aan toe van de economisch gerelateerde variabelen en ten slotte worden in model 4 de macrokenmerken in de analyse opgenomen.

Tabel 3: Resultaten Multi-variate analyse met vertrouwen in politieke instituties als afhankelijke variabele voor de West- Europese democratieën.

Variabelen	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	B	S.E	B	S.E	B	S.E	B	S.E
(INDIVIDUEEL)								
Man	-.078***	.012	-.093***	.011	-.008	.010	-.003	.010
Leeftijd	.002***	.000	.001	.000	.001*	.000	.001**	.000
Opleidingsniveau	.082***	.004	.038***	.004	.035***	.003	.031***	.003
Interpers. Vertrouwen			.363***	.006	.186***	.006	.200***	.006
Informele geïnv. v.			.004	.003	.000	.003	.005	.003
Tevr. econ. prestaties					.109***	.003	.115***	.003
Tevr. prest. overheid					.246***	.006	.239***	.006
Links					-.084**	.024	-.093***	.024
Rechts					.070**	.024	.063**	.024
Geen werk					-.060*	.024	-.064**	.024
(MACRO)								
Welvaart1990							.000	.000
Welvaartstoename							.001***	.000
Werkloosheid1995							.017***	.002
Werkloosheidstoename							.292***	.021
Postmodernisering							-.067**	.024
(Constante)	-.057	.023	.025	.035	-.542	.034	-.571***	.081
Adjusted Rsquare	.019		.149		.320		.327	
Rsquare change	.019		.130		.171		.007	

*p < .05; **p < .01; ***p < .001 (two- tailed test)

Bron: European Social Survey 2004.

Tabel 4: Resultaten Multi-variate analyse met vertrouwen in politieke instituties als afhankelijke variabele voor de Oost- Europese democratieën.

Variabelen	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	B	S.E	B	S.E	B	S.E	B	S.E
(INDIVIDUEEL)								
Man	.071**	.022	.042*	.020	.057**	.019	.023	.018
Leeftijd	-.001	.001	.000	.001	.001*	.001	.001	.001
Opleidingsniveau	.049***	.008	.023**	.008	.030***	.008	.005	.007
Interpers. Vertrouwen			.328***	.011	.207***	.011	.195***	.010
Informele geïnv. v.			.015**	.005	.004	.005	-.003	.004
Tevr. econ. prestaties					.136***	.005	.126***	.005
Tevr. prest. overheid					.081***	.011	.163***	.011
Links					-.098*	.040	-.109**	.038
Rechts					.246***	.032	.178***	.030
Geen werk					.062	.043	.068	.041
(MACRO)								
Welvaart1990							-.042***	.005
Welvaartstoename							.040***	.006
Werkloosheid1995							-.268***	.031
Werkloosheidstoename							-.969***	.044
Postmodernisering							-.606***	.117
(Constate)	-.486***	.041	-.443***	.059	-.989***	.059	5.068***	.649
Adjusted Rsquare	.006		.115		.229		.309	
Rsquare change	.006		.110		.114		.080	

*p < .05; **p < .01; ***p < .001 (two- tailed test)

Bron: European Social Survey 2004.

Om te kijken of de gestelde hypothesen kunnen worden aangenomen en hoe sterk de gevonden effecten zijn, dient gekeken te worden in model 4 van tabel 3 voor West- Europa en in model 4 van tabel 4 voor Oost- Europa. Hier zijn immers alle variabelen toegevoegd en controleren ze tegelijkertijd voor elkaar. Van de controle variabelen lijken enkel opleidingsniveau en leeftijd een zwak significant effect te hebben in West- Europa. Naarmate men hoger is opgeleid, heeft men hier iets meer vertrouwen in de politieke instituties en naarmate men ouder is heeft men ook iets meer politiek vertrouwen. In Oost- Europa blijven deze effecten uit. De werkelijke interesse gaat uit naar de effecten van de variabelen waar ook hypothesen over zijn opgesteld:

In model 2 zijn de variabelen inter-persoonlijk vertrouwen en informele geïnvolveerdheid toegevoegd. Dit verhoogt de verklaarde variantie in West- Europa van 1,9% naar 14,9%. Dit betekent een verbetering van 13%. In Oost- Europa leidt het toevoegen van beide variabelen tot een stijging van de verklaarde variantie van 10,8%. Het effect van inter-persoonlijk vertrouwen blijkt zowel in Oost- als in West- Europa significant in de verwachte richting en is sterk te noemen. H1, de generaliserings- hypothese, kan dus worden aangenomen: *Naarmate men meer vertrouwen heeft in elkaar, heeft men ook meer vertrouwen in politieke instituties.* H1b luidde als volgt: *Naarmate men meer vertrouwen heeft in elkaar, heeft men ook meer vertrouwen in politieke instituties. Dit effect is sterker in West- Europa.* Om te kijken of de effecten in sterkte verschillen voor Oost- en West dienen de B's (ongestandaardiseerd) te worden vergeleken. Het blijkt dat in West- Europa het effect inderdaad iets sterker is dan in Oost- Europa. Echter dit verschil betreft slechts .005. Er is dus geen sterke bevestiging van H1b gevonden.

H2 luidde dat *Naarmate men sterker informeel geïnvolveerd is in de samenleving, men ook meer vertrouwen heeft in de politiek.* Deze hypothese wordt zowel in Oost- als in West- Europa verworpen. Hiermee vervalt ook automatisch H2b.

Vervolgens worden in model 3 de variabelen toegevoegd die gerelateerd zijn aan de economische afweging die individuen maken wanneer zij gaan bepalen of zij de politieke instituties veel of weinig vertrouwen gunnen. In West- Europa zorgt dit voor een toename van de verklaarde variantie van maar liefst 17,1%. In Oost- Europa is dit 11,4%. Er kan dus gesteld worden dat aan beide zijden van Europa de economisch gerelateerde variabelen op micro- niveau het meeste van invloed zijn op de mate waarin individuen de politieke instituties vertrouwen. Toch is het verschil met de sociaal- culturele en psychologische variabelen samen niet erg groot. Zowel in Oost- als in West- Europa leidt een toename van

tevredenheid met de staat van de economie tot een toename van politiek vertrouwen. H8 kan dus zonder twijfel worden aangenomen: *Hoe meer een individu tevreden is met de staat van de economie van het land, hoe meer vertrouwen hij/zij heeft in de politieke instituties*. De interactie- hypothese (H8b) luidde: *Hoe meer een individu tevreden is met de staat van de economie van het land, hoe meer vertrouwen hij/zij heeft in de politieke instituties. Dit effect is sterker in Oost- Europa*. Wanneer de B's voor Oost en West worden vergeleken, blijkt dat het effect in Oost- Europa inderdaad iets sterker is. De hypothese (H3b) wordt dan ook aangenomen. Echter het verschil met West- Europa bedraagt slechts .011. Het is dus geen sterke bevestiging.

Vervolgens is er gekeken of de mate van tevredenheid over de prestaties van de overheid mogelijk mede bepaalt in hoeverre men vertrouwen heeft in de politieke instituties. H9 voorspelde het volgende: *Hoe meer een individu tevreden is met de prestaties van de overheid, hoe meer vertrouwen hij/ zij heeft in de politieke instituties*. Deze hypothese kan zonder meer worden aangenomen. Zowel in Oost- als in West- Europa leidt een toename van de tevredenheid met de overheidsprestaties tot meer politiek vertrouwen. Opvallend is dat dit effect beduidend sterker is in West- Europa. In de conclusie (hoofdstuk 5.1) zal hiervoor een mogelijke verklaring worden gegeven. De hypothese met betrekking tot politieke voorkeur luidde als volgt: (H4) *Individueen die een gematigde politieke opvatting hebben, zullen meer vertrouwen hebben in de politiek dan individuen die een extreem standpunt innemen binnen het politieke spectrum*. Deze hypothese kan deels worden aangenomen. Uit de resultaten blijkt dat aan beide zijden van Europa extreem linkse mensen significant minder vertrouwen hebben in de politieke instituties dan de mensen uit het politieke midden. Rechtse mensen daarentegen lijken zowel in Oost- als in West- Europa iets meer vertrouwen te hebben. Dit effect lijkt iets sterker te zijn in Oost- Europa.

Vervolgens is getoetst of het niet verrichten van betaalde arbeid mogelijk van invloed is op de mate van politiek vertrouwen. H7 luidde als volgt: *Werklozen hebben minder vertrouwen in politieke instituties dan niet- werklozen*. Deze hypothese vindt alleen bevestiging in West- Europa. Het effect is echter niet sterk. In Oost- Europa blijft het effect uit. Het hebben van werk blijkt hier niet van invloed op de mate waarin men vertrouwen heeft in de politiek

Ten slotte zijn in model 4 de maatschappij kenmerken toegevoegd. In West- Europa voegt dit nauwelijks iets toe aan de verklaarde variantie (slechts 0.07%). In Oost- Europa neemt deze sterker toe, te weten 8% meer als het model zonder de maatschappij kenmerken. De

Oost- Europeanen laten zich dus blijkbaar meer beïnvloeden door kenmerken van de maatschappij waarin zij leven dan de West- Europeanen.

Hypothese 5 ging over het effect van welvaartstoename en luidde als volgt:

Naarmate de welvaart in een land meer is toegenomen, zullen de inwoners van dat land meer vertrouwen hebben in de politieke instituties. Deze hypothese kan zowel in Oost- als in West- Europa worden aangenomen. Het effect is sterker in Oost- Europa. Dit betekent dat ook hypothese 5b bevestigd wordt.

Verder blijkt dat stijging van de werkloosheid in Oost- Europa leidt tot een sterke daling van het politieke vertrouwen. Dit is conform hypothese 6, die luidde: *Naarmate de werkloosheid in een land sterker is gestegen, zullen de inwoners van dat land minder vertrouwen hebben in de politieke instituties.* Een opmerkelijk resultaat is dat het effect in West- Europa juist tegenovergesteld is: Naarmate de werkloosheid sterker is gestegen, heeft men juist meer vertrouwen in de politieke instituties.

Verder blijkt zoals verwacht dat naarmate men in een land leeft waar meer postmaterialistische waardeoriëntaties gelden, de inwoners minder vertrouwen hebben in de politiek. Dit is volgens verwachting. H3 voorspelde namelijk het volgende *Naarmate de samenleving waarin een individu woont postmoderner is, zal dit individu minder vertrouwen hebben in politieke instituties.* Het effect is sterker in Oost- Europa dan in West- Europa.

In het volgende hoofdstuk (5.1) zullen de belangrijkste conclusies aan bod komen. Ook zal er op sommige resultaten wat dieper worden ingegaan. In de discussie (hoofdstuk 5.2) zal een reflectie worden gegeven op de werkwijze van het onderzoek, daarnaast zal nog een aanbeveling worden gedaan voor vervolgonderzoek.

HOOFDSTUK 5: CONCLUSIE EN DISCUSSIE

5.1: Conclusie

In deze scriptie is getracht antwoord te geven op de volgende probleemstelling:

In hoeverre is er sprake van verschillen tussen inwoners van Oost- Europa en inwoners van de West- Europese democratieën in de mate waarin zij de politieke instituties vertrouwen en in hoeverre verschillen de effecten van verschillende determinanten tussen Oost- en West- Europa? Daarbij is gebruik gemaakt van European Social Surveydata uit 2004.

Allereerst is gekeken in hoeverre er een verschil bestaat tussen mensen uit Oost- en uit West- Europa in de mate waarin zij vertrouwen hebben in de politiek. Deze vraag is eerder aan bod gekomen in voorgaand wetenschappelijk onderzoek van Mishler & Rose (1997). Om hier inzicht in te verkrijgen, is eerst de afhankelijke variabele in de vorm van landengemiddelden gepresenteerd. Hierdoor werd al enigszins een Oost- Westscheiding zichtbaar met een hoger vertrouwen in de politieke instituties in (Noord-) West- Europa en een geringer vertrouwen in Oost- en Centraal- Europa. Daarnaast is voor alle drie de facetten van politieke instituties (te weten: politici, politieke partijen en het parlement) nagegaan hoeveel vertrouwen de inwoners uit Oost- en uit West- Europa hierin hadden. Deze scores zijn met elkaar vergeleken. Zoals verwacht blijkt voor alle drie de instituties dat het vertrouwen significant hoger is in West- Europa dan in Oost- Europa. Hiermee is antwoord gegeven op het eerste deel van de probleemstelling. Het resultaat wijkt niet zo veel af van dat van Mishler & Rose (1997). Echter we mogen aannemen dat de resultaten uit deze scriptie betrouwbaarder zijn, gezien er slechts gebruik is gemaakt van één dataset. De Oost- en West- Europeanen hebben beide dezelfde vragen beantwoord. Hierdoor was het mogelijk om een adequate vergelijking te maken.

Vervolgens zijn zowel voor West- als voor Oost- Europa een aantal factoren op individueel en op macroniveau onderzocht. Op die manier werd het mogelijk om te kijken welke factoren nou het meest bepalen in hoeverre men vertrouwen heeft in de politiek. Daarnaast ontstaat inzicht in hoeverre de effecten van de determinanten verschillen tussen Oost- en West- Europa. Allereerst is gekeken naar het effect van inter- persoonlijk vertrouwen en informele geïnvolveerdheid in de samenleving op het vertrouwen in politieke instituties. In West- Europa blijken deze twee factoren samen iets meer bij te dragen aan de verklaarde variantie dan in Oost- Europa. Het verschil is echter gering. De generaliserings- hypothese voorspelde een positief effect van inter-persoonlijk vertrouwen

op politiek vertrouwen en dit effect zou sterker zijn in West- Europa. De verwachting was namelijk dat het spill- overeffect van vertrouwen in elkaar naar vertrouwen in de politiek zich enkel sterk voordoet in landen waar de politiek in zekere mate te vertrouwen is en ook zo wordt gezien door de burgers. Vertrouwen genereert vertrouwen maar dit vergt wel een uitgangspositie waarin reeds vertrouwen is verdiend. Inter- persoonlijk vertrouwen werd in Oost- Europa mogelijk gebruikt om zich juist af te zetten tegen de staat en de politieke instituties die vaak corrupt en onbetrouwbaar waren. Vandaar dat de verwachting heerste dat het effect kleiner zou zijn in het Oosten van Europa. Uit de resultaten is naar voren gekomen dat het ‘spill- overeffect’ weliswaar iets groter is in West- Europa dan in Oost- Europa, echter dit verschil is verwaarloosbaar klein. Klaarblijkelijk heerst er in de Oost- Europese landen inmiddels een vrij betrouwbaar klimaat dat een spill- overeffect toelaat. Het nieuwe regime bestaat ook al weer een tijdje en mogelijk is men al redelijk in staat om te differentiëren tussen het huidige regime en dat van vroeger.

Verder blijkt informele geïnvolveerdheid in de samenleving niet bij te dragen aan politiek vertrouwen. Mogelijkerwijs leer je de vaardigheden die nodig zijn voor een goed functionerende democratie, zoals samenwerking, reciprociteit en vertrouwen in andere instituties, toch minder goed aan binnen informele instituties. Het is dan ook zeker de moeite waard om in volgend onderzoek te bekijken in hoeverre formele geïnvolveerdheid bijdraagt aan politiek vertrouwen (speciaal geïnvolveerdheid in politieke organisaties). Het verschil tussen Oost- en West- Europa blijft hierbij interessant en is nog niet eerder onderzocht.

Verder is gekeken naar het effect van economische prestaties op politiek vertrouwen. De hypothese voorspelde een positief effect van tevredenheid over de economische prestaties. Dit effect zou sterker zijn in Oost- dan in West- Europa omdat individuen uit de voormalig communistische landen op dit moment meer waarde hechten aan economische prestaties. In West- Europa voegt economische vooruitgang namelijk nauwelijks iets meer toe. Uit de resultaten is naar voren gekomen dat tevredenheid over de economische prestaties in Oost- Europa inderdaad sterker bijdraagt aan het politiek vertrouwen dan in West- Europa. De hypothese wordt dan ook niet verworpen, al is het verschil in effect niet erg groot.

Het vertrouwen hangt verder nog af van de tevredenheid over de overheidsprestaties. Uit de analyses blijkt dat dit positieve effect sterker is in West- Europa. Tevredenheid met de overheidsprestaties is gemeten door middel van het optellen van de score op ‘tevredenheid met de staat van het onderwijs’ en ‘tevredenheid met de huidige staat van de

gezondheidszorg'. Mogelijkerwijs hechten mensen in West- Europa meer waarde aan goede zorg en onderwijs en zijn West- Europeanen kritischer dan Oost- Europeanen. Volgens de theorie van Inglehart zijn West-Europeanen postmaterialistisch en daarom meer kritisch over onder meer de overheid. Ze zijn daardoor wellicht eerder ontevreden over bijvoorbeeld zorg en onderwijs en het effect daarvan op hun vertrouwen is hierdoor sterker dan in Oost- Europa.

Verder blijkt dat linkse mensen minder vertrouwen hebben in de politiek dan mensen uit het politieke midden. Dit is volgens verwachting, immers in de politiek wordt over het algemeen meer gehoor gegeven aan wensen en verwachtingen van mensen uit het politieke midden dan aan extremere verzoeken. Opvallend is wel dat extreem rechtse mensen het meeste vertrouwen hebben in de politiek, dit is vooral het geval in Oost- Europa. Of iemand werk heeft of niet, heeft alleen invloed op de mate van politiek vertrouwen in West- Europa. Het effect is echter zeer zwak. In Oost- Europa is er geen verschil aangetoond tussen mensen die werken en niet werken.

Voor wat betreft de micro- factoren kan worden gesteld dat de variabelen met betrekking tot prestaties iets belangrijker zijn dan de sociaal- culturele en sociaal- psychologische factoren samen. Dit geldt zowel in Oost- als in West- Europa. In West- Europa wordt er iets meer van de variantie verklaard door de economische variabelen dan in Oost- Europa. Het verschil is echter vrij klein. De theorieën dienen dan ook niet gezien te worden als rivaliserend, maar eerder als complementair.

Ook is gekeken of verschillende maatschappij kenmerken mogelijk mede bepalen hoeveel vertrouwen mensen hebben in de politiek. In Oost- Europa maakt het uit in hoeverre de welvaart is gestegen tussen 1990 en 2004. Hoe sterker deze is gestegen, hoe meer vertrouwen men heeft. In West- Europa gaat dit patroon ook op, maar in minder sterke mate. Dit strookt volledig met de voorspellingen. In Oost- Europa heeft men vanaf ongeveer 1989 hooggespannen verwachtingen van het nieuwe regime, ook op economisch gebied. Verder bevindt het postmoderniseringsproces zich hier nog in een begin fase. In West- Europa voegt stijgende welvaart nauwelijks meer iets toe. Inglehart stelt in zijn postmoderniseringstheorie dat men de niet- economische aspecten van het leven belangrijker gaat vinden dan economische vooruitgang wanneer een zekere mate van welvaart is bereikt.

Verder is naar voren gekomen dat stijgende werkloosheid in Oost- Europa leidt tot een sterke daling van het politiek vertrouwen. Dit is in overeenstemming met de gestelde hypothese. Blijkbaar houdt de bevolking hier de overheid verantwoordelijk voor de

werkloosheidscijfers en hecht men er daar ook veel waarde aan. In West- Europa leidt dalende werkloosheid tot een dalend politiek vertrouwen. Ook dit zal veelal te maken hebben met verwachtingen. Klaarblijkelijk zijn West- Europeanen kritischer. Voor hen is een kleine daling in werkloosheidscijfers wellicht niet genoeg. Bovendien was de werkloosheid in het aanvangsjaar sowieso in de meeste West- Europese landen laag.

Ten slotte blijkt dat postmodernisering in Oost- Europa leidt tot een sterke daling in politiek vertrouwen. In West- Europa is dit effect veel minder sterk. Het postmoderniseringsproces is hier ook al geruime tijd aan de gang, terwijl het zich in Oost- Europa nog in de beginfase bevindt.

Al met al heeft dit onderzoek een hoop interessante resultaten opgeleverd. Het blijkt dat het vertrouwen in Oost- Europa nog steeds niet op hetzelfde peil ligt als in West- Europa. Dit was ook wel te verwachten, immers: “Vertrouwen komt te voet, maar gaat te paard”. Verder blijkt ook dat het vergaren van vertrouwen in de politiek in Oost- Europa niet precies hetzelfde verloopt als in West- Europa. Bepaalde factoren die in West- Europa verantwoordelijk worden gehouden voor verschillen in vertrouwen, werken soms iets sterker en soms juist iets zwakker in Oost- Europa. Al met al zit hier een boodschap in voor politiek leiders: Om het politieke vertrouwen op te krikken, zijn verschillende mogelijkheden. Je kunt proberen zo goed mogelijk te presteren op verschillende gebieden, maar ook sociaal- culturele en sociaal- psychologische factoren spelen een prominente rol. Daarnaast zou je kunnen stellen dat in Oost- Europa het bewerkstelligen van welvaartstoename en economische groei en het bevorderen van de werkgelegenheid nog kan zorgen voor een stijging in politiek vertrouwen. In West- Europa zou het beteugelen van de verwachtingen mogelijk meer resultaat opleveren.

5.2: Discussie

Zoals reeds gesteld, dienen de resultaten met voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. De mogelijkheid is niet uit te sluiten dat het kleine aantal landen in Oost- Europa waarvan gegevens bekend zijn (slechts 6), voor een vertekend beeld zorgt. Het is moeilijk om een adequate vergelijking te maken van zo'n selectief aantal landen met het grotere aantal landen in West- Europa. Er zou namelijk sprake kunnen zijn van een selectie- effect. Jammer genoeg bevatte het European Social Survey in 2004 nog niet alle post- communistische landen in Oost- Europa. Recentelijk is de ESS data van 2006 (ronde 3) vrijgegeven. Hierin participeren ook Bulgarije, Letland, Roemenie en Rusland. Het

verdient aanbeveling om een gelijksoortig onderzoek uit te voeren op basis van deze data. Dit zal de betrouwbaarheid van het onderzoek zeker ten goede komen.

Verder is een belangrijke vraag of het wel echt ‘vertrouwen’ is wat we meten met de vragen die zijn gesteld. In de vragen is niet geheel duidelijk wat nou precies met ‘vertrouwen’ wordt bedoeld. Gaat het om integriteit, competenties of om goede bedoelingen? (Dekker, Halman en van der Meer, 2006). Voor ieder individu, maar ook voor iedere institutie zullen deze aspecten in verschillende mate van belang zijn. De vragen over vertrouwen luiden als volgt: “Kunt u mij vertellen hoeveel vertrouwen u heeft in de volgende institutie [parlement, politici, politieke partijen]? Kunt u dit aangeven met een cijfer tussen de 0 en de 10? Hierbij betekent 0 geen vertrouwen en 10 compleet vertrouwen.” Wanneer respondenten antwoord geven is nog niet geheel duidelijk wat er nou bedoeld wordt als ze zeggen dat ze weinig vertrouwen hebben in bijvoorbeeld het parlement. De afwezigheid van vertrouwen betekent niet per definitie hetzelfde als de aanwezigheid van wantrouwen. Er wordt dus eigenlijk geen onderscheid gemaakt tussen mensen die de politiek echt wantrouwen en mensen die gewoon sceptisch zijn en weigeren instituties bij voorbaat hun vertrouwen te schenken.

Daarnaast valt op te merken dat ‘prestaties’, zowel op economisch- als op politiek gebied, nooit los gezien kunnen worden van verwachtingen. De politieke instituties kunnen nog zo goed presteren, als de verwachtingen te hooggespannen zijn, zal dit niet leiden tot meer tevredenheid over- of meer vertrouwen in het parlement, de politici of de politieke partijen. Het verdient dan ook de aanbeveling om in toekomstige vragenlijsten vragen op te nemen over verwachtingen.

Literatuurlijst:

Akkerman, T. (2006). "Politiek vertrouwen. Wat staat er op het spel?" Pp.101- 114 in *Bouwen aan vertrouwen in het openbaar bestuur*, edited by A. Korsten & P. de Goede. 's-Gravenhage: Elsevier .

Alesina, A. & Wacziarg, R. (2000). "The economics of civil trust", in *Disaffected democracies*, edited by S. J. Pharr & R. D. Putnam Princeton: Princeton University Press.

Almond, G. A. & Verba, S. (1965). *The civic culture*, Boston: Little Brown & Company .

Bradley, B. (1997). "Senator Bill Bradley", in Norman Ornstein (eds.), *Lessons and legacies: Farewell addresses from the senate*. Reading, MA: Addison- Wesley.

Cappella, J. N. & Jamieson, K. H. (1997). *Spiral of cynicism: The press and the public good*, New York: Oxford University Press.

Dalton, R. J. (2004). *Democratic challenges, democratic choices*, Oxford: Oxford University Press .

Dekker, P., Halman, L. & van der Meer, T. (2006). "Ontwikkelingen in politiek vertrouwen in Europa, 1981- 2004." Pp. 61- 78 in *Bouwen aan vertrouwen in het openbaar bestuur*, edited by A. Korsten & P. de Goede. 's-Gravenhage: Elsevier .

Dekker, P., Maas- de Waal, C. & van der Meer, T. (2004). "Vertrouwen in de rechtspraak: Theoretische en empirische voorverkenning voor een monitor." *Sociaal Cultureel Planbureau*. Den Haag.

Dekker, P. & van der Meer, T. (2004). "Politiek vertrouwen 1997- 2004." *Tijdschrift voor de sociale sector*. 33- 35.

Dekker, P. (2006). "Individuele achtergronden van ontbrekend vertrouwen in de regering." Pp. 45- 59 in *Bouwen aan vertrouwen in het openbaar bestuur*, edited by A. Korsten & P. de Goede. 's-Gravenhage: Elsevier .

Dekker, P. (2006). *Politiek cynisme*, Driebergen: Stichting synthesis.

Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*, New York: Norton & Company Inc.

Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press.

Halman, L. (2003). "Volunteering, democracy, and democratic attitudes". Pp. 179- 198 in *The values of volunteering*, edited by P. Dekker & L. Halman. Dordrecht: Kluwer Academic.

Halman, L. (2006). "De politiek vertrouwen? Waarom zou je?: Een empirische analyse in 33 Europese landen." Pp. 79- 99 in *Bouwen aan vertrouwen in het openbaar bestuur*, edited by A. Korsten & P. de Goede. 's-Gravenhage: Elsevier .

Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R. (1999). "Postmodernization erodes respect for authority, but increases support for democracy." Pp. 236- 256 in *Critical citizens; Global support for democratic governance*, edited by P. Norris. Oxford: Oxford University Press.

Inglehart, R., M. Basáñez, J. Díez-Medrano, L. Halman & R. Luijkx (2004). *Human Beliefs and Values. A cross-cultural sourcebook on the 1999-2002 values surveys*. México: Siglo XXI Editores.

Juknevičius, S. & Savická, A. (2003). "From restitution to innovation: Volunteering in Postcommunist Countries." Pp. 127- 142 in *The values of volunteering*, edited by P. Dekker & L. Halman. Dordrecht: Kluwer Academic.

Kaase, M. & Newton, K. (1995). *Beliefs in government*. Oxford: Oxford university press.

Kim, J. (2005). "Bowling together isn't a cure at all: The relationship between social capital and political trust in South- Korea". *International Political Science Review*. 26: 193- 213.

Khodyakov, D. (2005). "Trust as a process: A three dimensional approach." Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association: Philadelphia . (12 aug).

Listhaug, O. & Wiberg, M. (1995). "Confidence in political and private institutions". Pp. ??? in *Citizens and the state*, edited by H. D. Klingemann en D. Fuchs. Oxford: Oxford University Press.

Lühiste, K. (2006). "Explaining trust in political institutions: Some illustrations from the Baltic states." *Communist and Post- Communist Studies*. 39: 475- 496 .

MCallister, I. (2004). "The economic performance of governments." Pp. 188- 203 in *Critical citizens; Global support for democratic governance*, edited by P. Norris. Oxford: Oxford University Press.

Miller, A. (1974). "Political issues and trust in government." *American Political Science Review*. 68: 951- 972.

Miller, A. & Listhaug, O. (1999). "Political performance and institutional trust." Pp. 204- 216 in *Critical citizens; Global support for democratic governance*, edited by P. Norris. Oxford: Oxford University Press.

Mishler, W & Rose, R. (1997). "Trust, distrust and skepticism: Popular evaluations of civil and political institutions in post-communist societies." *The Journal of Politics*. 59: 418-451 .

Mishler, W & Rose, R. (1999). "Five years after the fall: Trajectories of support for democracy in Post- Communist Europe." Pp. 78- 99 in *Critical citizens; Global support for democratic governance*, edited by P. Norris. Oxford: Oxford University Press.

Mishler, W & Rose, R. (2001). "What are the origins of political trust? Testing institutional and cultural theories in post-communist societies." *Comparative Political Studies*. 34: 30- 62 .

Newton, K. (1999). "Social capital and democracy in modern Europe". Pp. 3- 24 in *Social capital and European democracy*, edited by J. W. van Deth et al. London/ New York: Routledge.

Newton, K. & Norris, P. (2000). "Confidence in institutions: faith, culture or performance." Pp. 52- 73 in *Disaffected democracies: What's troubling the trilateral countries?*, edited by S. J. Pharr & R. D. Putnam. Princeton: Princeton University Press.

Norris, P. (1999). "Institutional explanations for political support." Pp. 217- 236 in *Critical citizens; Global support for democratic governance*, edited by P. Norris. Oxford: Oxford University Press.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The Collapse and the revival of the American community*. New York: Simon & Schuster .

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.

Putnam, R. D. (1995). "Bowling Alone: America's Declining Social Capital". *The Journal of Democracy*. 6: 65-78.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.

Rothstein, B. (2002). "Social capital in the social democratic state", in *Democracies in flux*, edited by R. D. Putnam. Oxford: Oxford University Press.

Sztompka, P. (1999). *Trust: A sociological theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ultee, W., Arts, W., & Flap, H. (2003). *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Nijhoff.

Geraadpleegde websites:

- www.europeansocialsurvey.org
- www.imf.org
- <http://worldperspective.usherbrooke.ca/>

BIJLAGE 1: Betrouwbaarheid schaal vertrouwen in politieke instituties per land.

Landen	Cronbach's Alpha
Oostenrijk	,882
België	,866
Zwitserland	,848
Tsjechië	,924
Duitsland	,891
Denemarken	,887
Estland	,888
Spanje	,863
Finland	,880
Frankrijk	,875
Verenigd Koninkrijk	,909
Griekenland	,889
Hongarije	,879
Ierland	,891
IJsland	,905
Luxemburg	,870
Nederland	,897
Noorwegen	,884
Polen	,867
Portugal	,825
Zweden	,900
Slovenië	,872
Slowakije	,857
Turkije	,762
Oekraïne	,845

Bron: European Social Survey 2004

BIJLAGE 2:

Tabel 1: Beschrijvingen variabelen: *N*, *Minimum waarde*, *maximum waarde*, *gemiddelde*, *standaarddeviatie* voor de West- Europese landen, de Oost- Europese landen en de totale dataset.

Variabelen	West/ Oost Europa	N	Minimum waarde	Maximum Waarde	Gemiddelde	Standaard Deviatie
Vertrouwen politieke instituties	West	30989	0	30	12.910	6.277
	Oost	12244	0	30	9.2634***	6.194
	Totaal	43233	0	30	11.877	6.466
Inter-persoonlijk vertrouwen	West	32147	0	30	16.266	5.691
	Oost	12823	0	30	13.212***	5.719
	Totaal	44970	0	30	15.395	5.863
Tevredenheid economie	West	31667	0	10	5.070	2.393
	Oost	12708	0	10	3.650***	2.199
	Totaal	44376	0	10	4.670	2.426
Tevredenheid overheidsprestaties	West	30869	0	20	11.367	4.073
	Oost	11537	0	20	9.401***	4.240
	Totaal	42406	0	20	10.831	4.211
Informeel Geïnvolveerdheid	West	31956	1	12	7.9010	1.992
	Oost	12691	1	12	7.0640	2.218
	Totaal	44648	1	12	7.6630	2.093
Politieke voorkeur	West	28627	0	10	5.050	2.046
	Oost	10285	0	10	5.270***	2.354
	Totaal	38912	0	10	5.110	2.134
Postmaterialisme	West					
	Oost					
	Totaal					
Gemiddelde welvaartstoename (1990- 2004)	West					
	Oost					
	Totaal					
Gemiddelde werkloosheidsafname (1995- 2004 in %)	West					
	Oost					
	Totaal					
Leeftijd	West	32356	12	102	45.382	18.154
	Oost	13101	14	97	45.162	18.385
	Totaal	45457	12	102	45.319	18.220
Opleidingsniveau	West	30399	0	6	2.840	1.545
	Oost	13118	0	6	2.940***	1.270
	Totaal	43517	0	6	2.870	1.468
Huishoudelijk inkomen	West	24353	1	12	7.070	2.344
	Oost	9822	1	12	3.380***	1.811
	Totaal	34175	1	12	6.610	2.761

Anova T-toets gemiddelden West- en Oost Europa verschillen significant van elkaar bij *p < .05; **p < .01; ***p < .001 (one- tailed test).

Bron: European Social Survey 2004

*In bijlage 2 wordt een beschrijving van de variabelen gegeven. Hierin vind je het aantal geldige waarnemingen (N), de minimum- en maximum waarden die een variabele kan aannemen, de gemiddelde scores en de standaarddeviaties. Vervolgens is met een T-toets nagegaan of de gemiddelde scores significant van elkaar verschillen voor Oost- en West. Uit de resultaten blijkt dat West- Europeanen zowel meer vertrouwen hebben in elkaar als in politieke instituties. Daarnaast is men in West- Europa ook meer tevreden met de economische prestaties dan in Oost- Europa. Dit geldt ook voor de tevredenheid met de overheidsprestaties. Verder blijkt dat men in West- Europa iets meer deelneemt aan sociale activiteiten en daarnaast ook iets meer sociale omgang heeft met vrienden, collega's en familie.

BIJLAGE 3: Vertrouwen in politieke instituties per land: gemiddelden (standaarddeviaties)

Landen	Parlement	Politici	Politieke partijen	Politieke instituties
Oostenrijk	4.76 (2.375)	3.29 (2.292)	3.41 (2.257)	3.82 (2.085)
Belgie	4.68 (2.195)	4.24 (2.184)	4.29 (2.199)	4.41 (1.938)
Zwitserland	5.49 (1.982)	4.74 (1.905)	4.59 (1.923)	4.94 (1.689)
Tsjechie	3.16 (2.202)	2.68 (2.139)	2.69 (2.127)	2.84 (1.995)
Duitsland	4.13 (2.385)	3.19 (2.162)	3.14 (2.076)	3.48 (2.00)
Denemarken	6.29 (2.179)	5.59 (1.950)	5.65 (1.888)	5.85 (1.804)
Estland	4.19 (2.343)	3.31 (2.161)	3.09 (2.073)	3.51 (1.981)
Spanje	5.07 (2.237)	3.66 (2.279)	3.65 (2.314)	4.15 (2.014)
Finland	6.61 (2.074)	4.88 (2.063)	5.00 (2.057)	5.29 (1.853)
Frankrijk	4.27 (2.266)	3.51 (2.155)	3.39 (2.088)	3.72 (1.940)
Verenigd Koninkrijk	4.23 (2.350)	3.52 (2.220)	3.61 (2.133)	3.78 (2.057)
Griekenland	4.71 (2.493)	3.65 (2.448)	3.55 (2.446)	3.97 (2.229)
Hongarije	3.64 (2.455)	2.74 (2.159)	2.78 (2.137)	3.04 (2.025)
Ierland	4.75 (2.410)	4.00 (2.350)	4.02 (2.256)	4.25 (2.123)
IJsland	5.92 (2.291)	4.97 (2.135)	4.89 (2.203)	5.25 (2.022)
Luxemburg	5.78 (2.200)	5.18 (2.221)	4.93 (2.153)	5.29 (1.956)
Nederland	4.61 (2.109)	4.64 (1.995)	4.76 (1.928)	4.66 (1.829)
Noorwegen	5.42 (2.231)	4.24 (2.001)	4.34 (1.903)	4.66 (1.847)
Polen	2.41 (2.141)	1.92 (1.919)	1.90 (1.887)	2.05 (1.753)
Portugal	3.68 (2.225)	2.06 (1.821)	2.10 (1.857)	2.61 (1.701)
Zweden	5.35 (2.341)	4.19 (2.182)	4.40 (2.122)	4.64 (2.624)
Slovenie	4.13 (2.390)	3.10 (2.161)	3.21 (2.127)	3.48 (1.989)
Slowakije	3.05 (2.291)	2.53 (2.147)	2.66 (2.154)	2.73 (1.932)
Oekraïne	4.36 (2.807)	3.44 (2.461)	3.37 (2.350)	3.69 (2.229)

***Scores op alle vier de variabelen kennen een minimum van 0 en een maximum van 10. Hierbij betekent 0 geen vertrouwen, 10 betekent veel vertrouwen.

Bron: European Social Survey 2004

BIJLAGE 4:

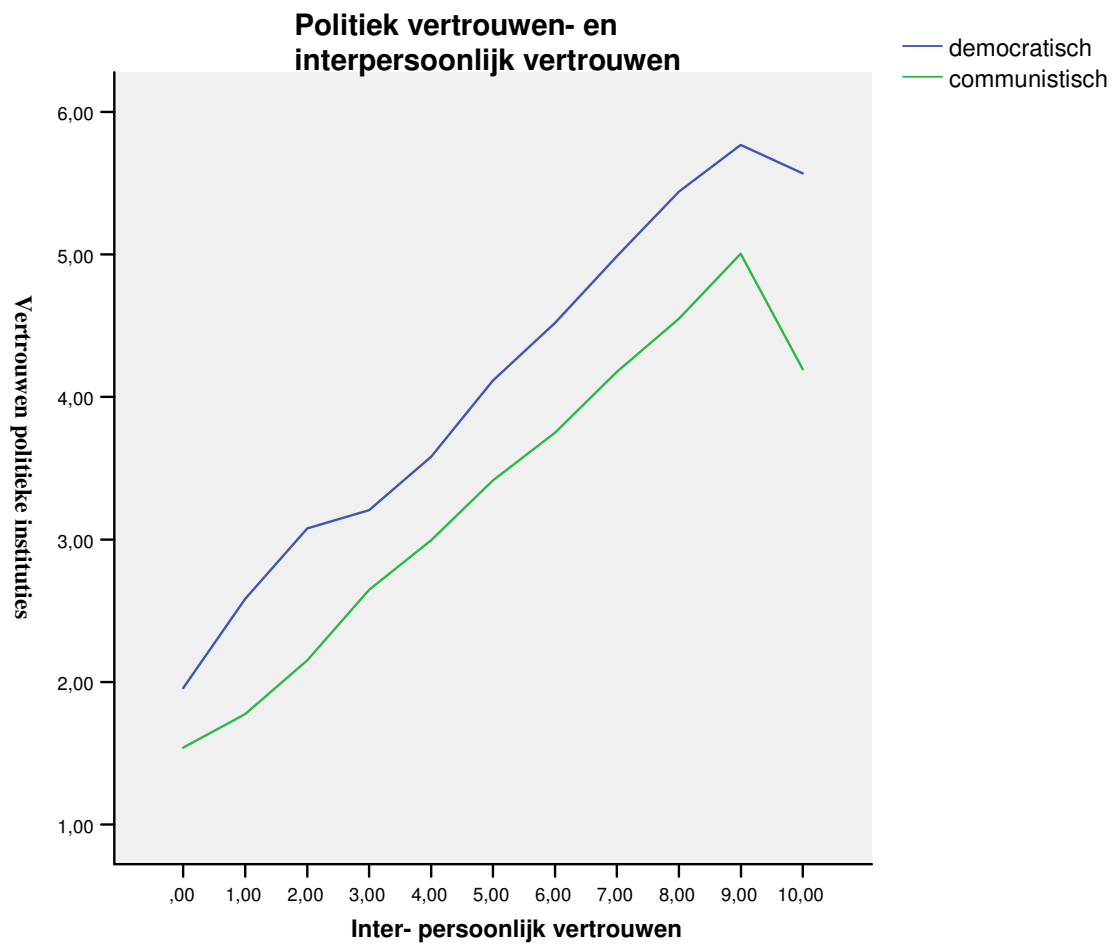
Tabel: Regressie- analyse landeffecten met vertrouwen in politieke instituties als afhankelijke variabele en Griekenland als referentiecategorie.

Landen	B	S.E
UA	,036	,029
AT	-,061*	,027
BE	,233***	,029
CH	,492***	,028
DE	-,180***	,026
DK	,898***	,031
ES	,109***	,030
FI	,635***	,028
FR	-,094**	,029
GB	-,034	,028
IE	,134***	,027
IS	,616***	,043
LU	,642***	,031
NL	,381***	,028
NO	,341***	,029
PT	-,609***	,028
SE	,331***	,028
CZ	-,476***	,025
EE	-,193***	,028
HU	-,432***	,031
PL	-,865***	,029
SI	-,207***	,031
(Constante= GR)	-,017	,019
Adjusted Rsquare	.169	

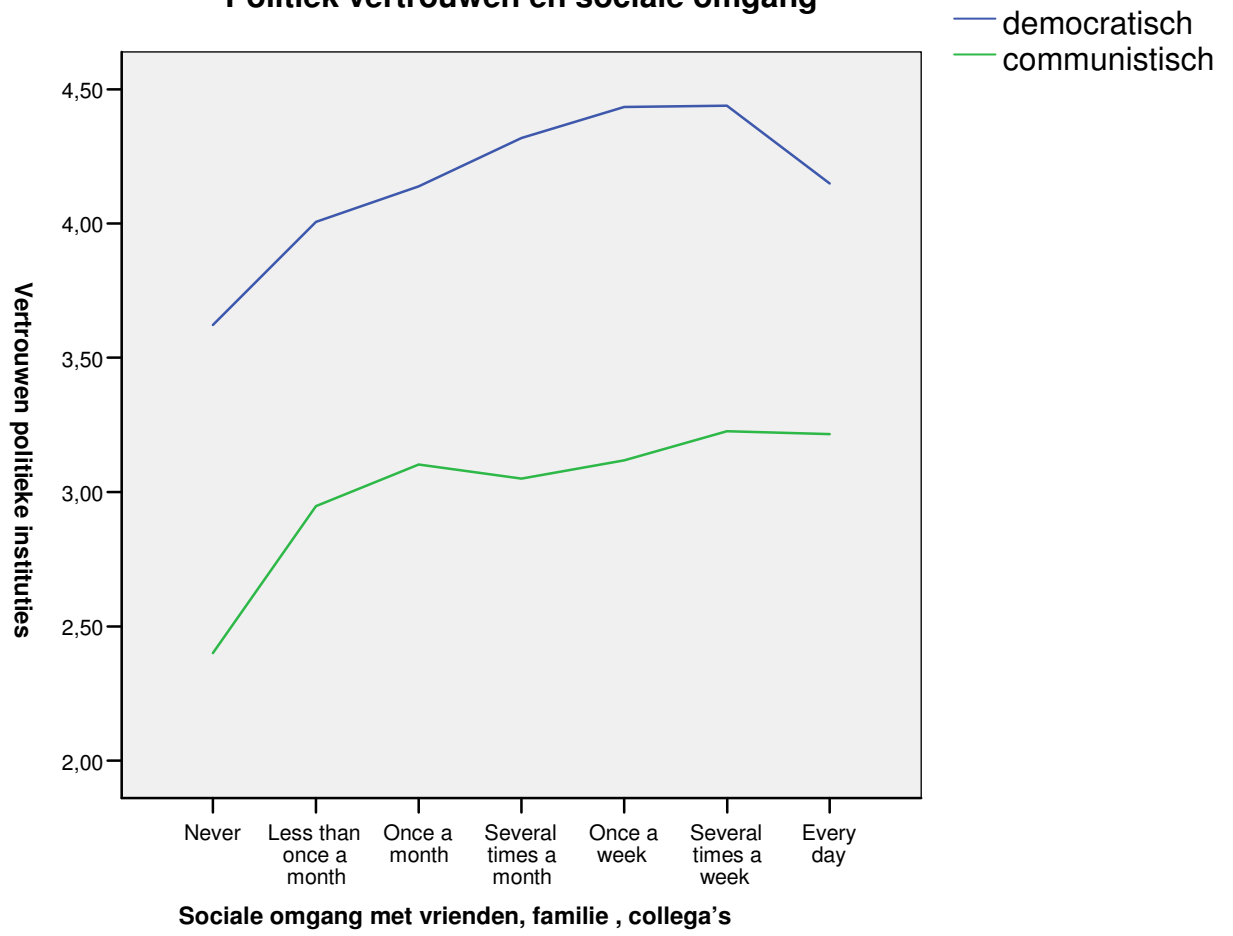
*p < .05; **p < .01; ***p < .001 (one- tailed test)

Bron: European Social Survey 2004

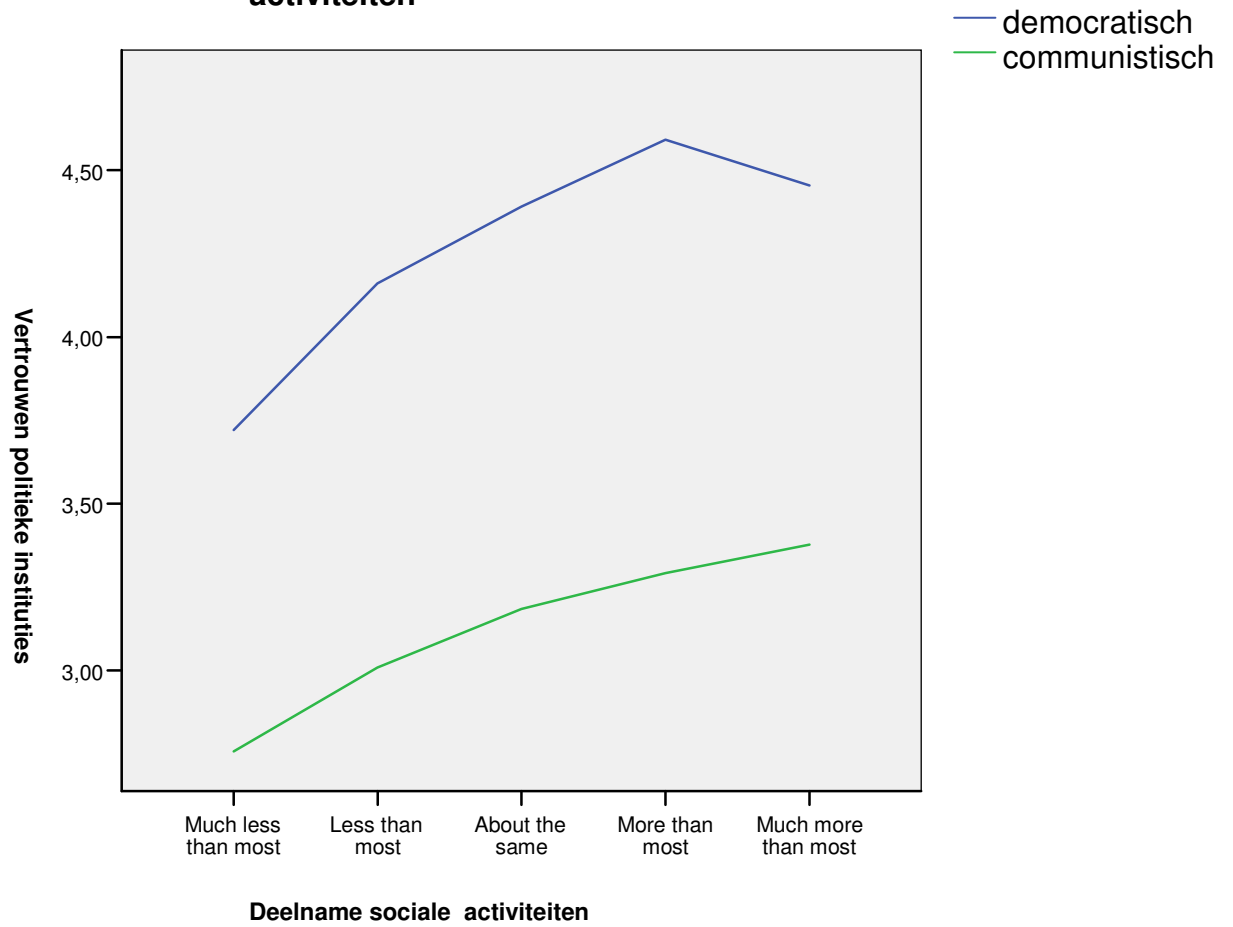
BIJLAGE 5: Lijngrafieken verbanden onafhankelijke variabelen en vertrouwen in politieke instituties.

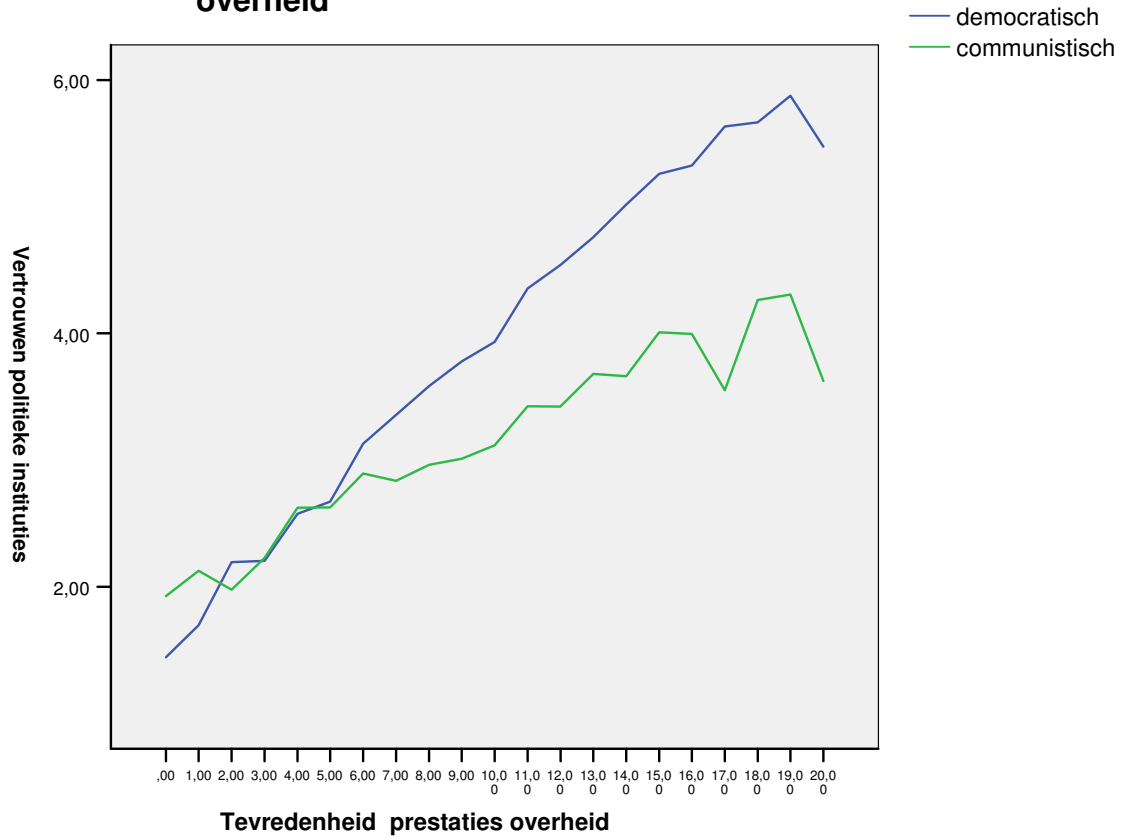
Politiek vertrouwen en sociale omgang

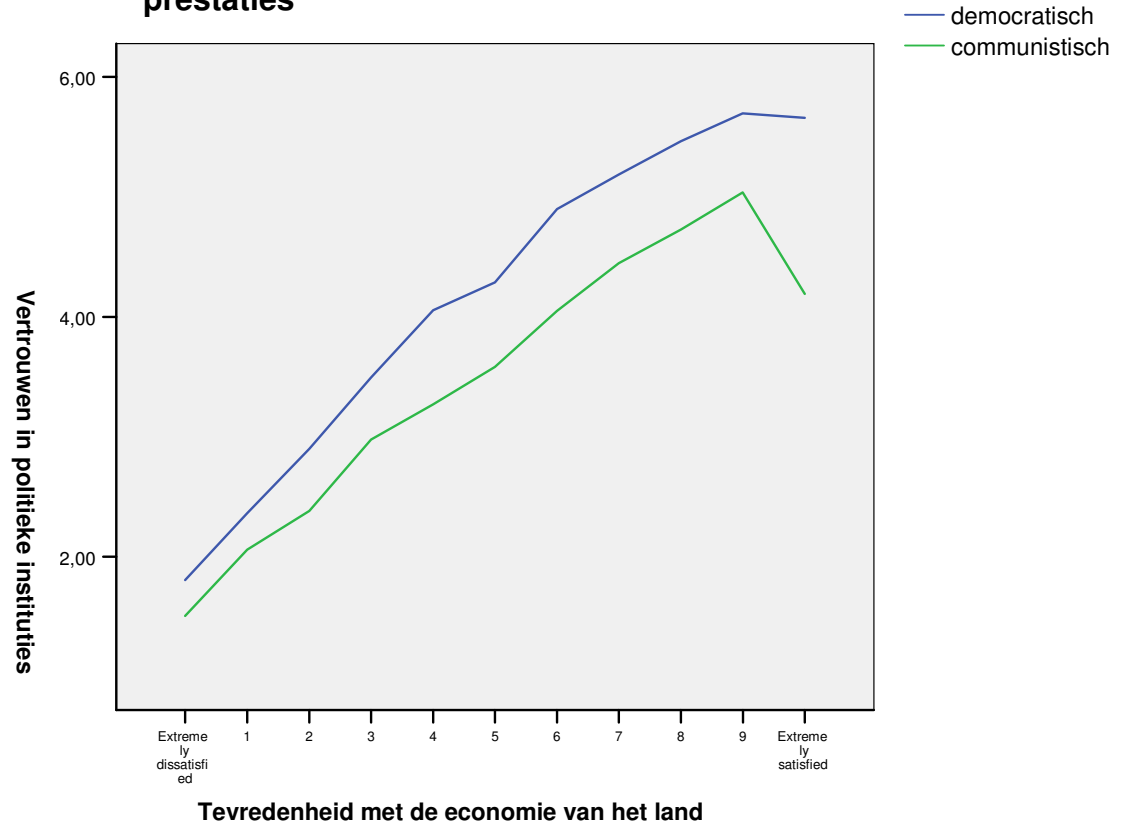
Politiek vertrouwen en deelname sociale activiteiten

Politiek vertrouwen en tevredenheid prestaties overheid

Politiek vertrouwen en tevredenheid economische prestaties

Politiek vertrouwen en politieke voorkeur

